

Prvi i drugi izvještaj o stvaranju - razlike, sličnosti i njihovo teološko značenje

Barišić, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:222:974495>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**PRVI I DRUGI IZVJEŠTAJ O STVARANJU – RAZLIKE,
SLIČNOSTI I NJIHOVO TEOLOŠKO ZNAČENJE**

IVA BARIŠIĆ

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
INSTITUT RELIGIJSKIH ZNANOSTI
STUDIJ TEOLOŠKO-RELIGIJSKE ZNANOSTI

DIPLOMSKI RAD

PRVI I DRUGI IZVJEŠTAJ O STVARANJU – RAZLIKE, SLIČNOSTI I
NJIHOVO TEOLOŠKO ZNAČENJE

IVA BARIŠIĆ

MENTOR: DOC. DR. SC. STIPO KLJAJIĆ

Zagreb, 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad *Prvi i drugi izvještaj o stvaranju – razlike, sličnosti i njihovo teološko značenje* rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu,

(datum i godina)

(vlastoručni potpis studenta/studentice)

Sažetak

PRVI I DRUGI IZVJEŠTAJ O STVARANJU – RAZLIKE, SLIČNOSTI I NJIHOVO TEOLOŠKO ZNAČENJE

U ovom radu analizira se prvi i drugi izvještaj o stvaranju zajedno s njihovim sličnostima i razlikama. Na početku, rad se dotiče nekoliko mezopotamskih mitova koji također govore o stvaranju svijeta te se uspoređuju sa stvaranjem u Postanku, ali i s još nekim događajima iz Knjige Postanka. Svećenički pisac, autor prvog izvještaja, koristi pjesnički izraz kojim postiže posebni ritam teksta, dok jahvistički pisac koristi drugačiju vrstu izražaja upotrebljavajući antropomorfizme. Sličnosti ovih izvještaja podudaraju se u nekoliko stavki, dok ih njihove razlike međusobno upotpunjuju i tvore konačni izvještaj o Božjem stvaranju svijeta i čovjeka. Zaključak rada usredotočen je na odnos Boga i čovjeka u kojem se čovjek mora truditi kako bi uredio kaotičan svijet i uspostavio onaj prvotni sklad kojeg je Bog ustanovio. To će učiniti tako što će vršiti Božju volju, ne posustajući u poslušnosti budući da Bog čovjeku daje zapovijedi kako bi ga zaštitio od zla i kako bi bio Njegova primjerena slika u svijetu koja će na koncu u vječnosti ostati s Njim u zajedništvu.

Ključne riječi: stvaranje, svijet, čovjek, Bog, Postanak

Summary

THE FIRST AND SECOND ACCOUNT OF CREATION – DIFFERENCES, SIMILARITIES AND THEIR THEOLOGICAL SIGNIFICANCE

In this paper, the first and second account of creation are analyzed along with their similarities and differences. At the beginning of the paper, several Mesopotamian myths that also talk about the creation of the world are covered, which are compared with the creation in Genesis, but also with some other events from the Book of Genesis. The priestly writer, the author of the first report, uses a poetic expression that achieves a special rhythm of the text, while the Yahwist writer uses a different type of expression by using anthropomorphisms. The similarities of these accounts coincide in several points, while their differences complement each other and form the final account of God's creation of the world and man. The conclusion of the work focuses on the relationship between God and man, in which man must strive to achieve order in a chaotic world and establish the original harmony that God created. He will do this by doing God's will, not faltering in obedience since God gives man commandments in order to protect him from evil, and to be His appropriate image in the world that will ultimately remain in communion with Him in eternity.

Key words: creation, world, man, God, Genesis

Sadržaj

Uvod	1
1. Mitovi o stvaranju svijeta.....	2
1.1. <i>Ep o Gilgamešu</i>	2
1.2. <i>Atrahazis</i>	4
1.3. <i>Enuma eliš</i>	6
2. Prvi izvještaj o stvaranju (Post 1,1 – 2,4a)	8
2.1. <i>Svijet stvoren „iz vode i tame“</i>	8
2.2. <i>Biljni i životinjski svijet</i>	10
2.3. <i>Čovjek kao „kruna stvaranja“</i>	12
2.3.1. „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična...“ (Post 1,26).....	13
2.3.2. „Na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (Post 1,27).....	14
2.3.3. „I bijaše veoma dobro“ (Post 1,31)	15
2.4. <i>Prestanak stvaranja</i>	16
3. Drugi izvještaj o stvaranju (Post 2,4b-25)	17
3.1. <i>Svijet prije čovjeka</i>	18
3.2. <i>Stvaranje čovjeka</i>	19
3.2.1. Čovjek od zemaljskog praha	19
3.2.2. Dah života.....	20
3.3. <i>Eden</i>	21
3.3.1. Opis i naseljavanje Edenskog vrta.....	21
3.3.2. Stablo života i stablo spoznaje dobra i zla.....	22
3.3.3. Stvaranje „pomoći kao što je on“ (Post 2,18-23)	25
3.4. <i>Muškarac i žena</i>	26
4. Usporedba opisa stvaranja.....	27
4.1. <i>Različite predaje</i>	28
4.1.1. Svećenička predaja	28
4.1.2. Jahvistička predaja.....	29
4.2. <i>Redoslijed i detalji opisa stvaranja</i>	31
4.2.1. Čovjek kao vrhunac i središte stvaranja	32
4.3. <i>Nazivi i slike Boga</i>	34
4.4. <i>Teološka poruka izvještaja o stvaranju</i>	36
Zaključak.....	38
Izvori i literatura.....	40

Uvod

Tema i cilj ovoga rada jest prikazati prvi i drugi izvještaj o stvaranju svijeta s njihovim posebitostima. Istražit ćemo na koji način su određeni mitovi o stvaranju utjecali na konačni izvještaj, opisati oba izvještaja te u konačnici usporediti koje su njihove međusobne sličnosti i razlike. Ova tema bitna je za razumijevanje postanka svijeta: na koji su način čovjek i svijet stvoreni, što je Bog od njih želio i očekivao, a kako i što je njegov poredak svijeta poremetilo. Važnost ove teme nije samo u razumijevanju stvaranja kao dijela Knjige Postanka, nego i u prikazu kako je sve ono što ćemo vidjeti u nastavku rada utjecalo i utječe na svijet i čovjeka danas.

Rad je podijeljen na nekoliko poglavlja kako bi što lakše i preglednije imali uvid u određene dijelove stvaranja. Tako je prvo poglavlje posvećeno mitovima o stvaranju. Mitovi su vjerovanja drevnih naroda o podrijetlu svijeta i bogova koji sadrže razne događaje povezane s bogovima i junacima. Osim što sadrže zanimljive pripovijesti o nastanku svijeta, čovjeka i bogova, možemo primjetiti i određene sličnosti s Postankom u Bibliji. Te sličnosti nisu slučajne te ćemo vidjeti na koji su ih način pisci ovih izvještaja prilagodili i uvrstili u govor o stvaranju svijeta. Zato ćemo prikazati tri mita koja su najviše utjecala na stvaranje svijeta u Postanku. Drugo poglavlje sadrži detalje prvog izvještaja. Stvaranje u ovom izvještaju podijeljeno je na sedam dana te ćemo svaki dan detaljnije analizirati – od stvaranja svjetla i svoda, biljaka i životinja pa sve do čovjeka kao krune stvaranja. Posljednji je dan posvećen Bogu, odnosno Božjem počinku kada Bog blagoslivlja svijet koji je stvorio u savršenom skladu. Iduće poglavlje također opisuje stvaranje svijeta, a zovemo ga drugi izvještaj o stvaranju. Vidjet ćemo da se ono po mnogočemu razlikuje od prvog. Bog prvo stvara čovjeka, a opis od čega i na koji način je stvoren opširniji je u odnosu na prvi izvještaj. Potom Bog stvara svijet kao i Edenski vrt u koji smješta čovjeka. Nakon čovjekove samoće, Bog stvara još jedno ljudsko biće – ženu – koja će zajedno s muškarcem tvoriti zajednicu i biti jednaka njemu.

Kraj rada donosi usporedbu ovih izvještaja, a potom i zaključak govora o ovoj temi. Predaje, odnosno pisci ovih izvještaja su prva razlika koja diktira nastavak opisa stvaranja. To znači da se izvještaji ne razlikuju samo po sadržaju u kontekstu pojedinih detalja i opširnijih ili oskudnijih opisa, nego i po stilu i načinu pisanja. Usporedit ćemo i sam redoslijed stvaranja kao i imena i slike koje ovi pisci koriste za Boga, ali i potvrditi da oba izvještaja sadrže glavnu i ključnu stavku, odnosno stvorenje koje ima posebnu ulogu u svijetu i koje je stvoreno iz posebne, neizmjerne ljubavi te zajedno s Bogom sudjeluje u stvaranju svijeta, a to je čovjek.

1. Mitovi o stvaranju svijeta

Stvaranje svijeta oduvijek je bila tema za promišljanje, ali i uzrok raznih tumačenja njegova nastanka. Možemo reći da svi narodi imaju izvještaje o stvaranju, mitove o čovjeku, svijetu i bogovima. Biblijski je pisac u Postanku koristio određene elemente mezopotamskih mitova koji su bili poznati Izraelcima kako bi ljudima na što jasniji i njima razumljiviji način prikazao i prenosio biblijsku poruku. Ono što čini razliku između postanka svijeta u Bibliji i stvaranja u mitovima jest to što je u Bibliji stvaranje iznimno objektivnije i ozbiljnije s obzirom da pojedini mitovi koriste puno fantazije i djetinjih prikaza bogova. Isto tako, staroistočni tekstovi više su usredotočeni na nastanak bogova što je bio izvor za mnogoboštvo na tom području. S druge strane, Biblija naglašava strogi monoteizam, objavljenu religiju čiji je Bog jedini i pravi.¹ Nadalje ćemo detaljnije govoriti o pojedinim mezopotamskim mitovima koji sadržavaju više izvještaja o stvaranju koji su utjecali na biblijske opise stvaranja.²

1.1. *Ep o Gilgamešu*

Razvoj epa o Gilgamešu proteže se kroz nekoliko faza koje obuhvaćaju razdoblje između 2100. i 627. pr. Kr. kada je pronađena zadnja babilonska verzija.³ Zabilježen je na dvanaest glinenih pločica ispisanih klinastim pismom, a jedanaesta ploča sadrži priču o potopu. U njoj je ispisana Utnapištimova priča o stečenem vječnom životu budući da je preživio potop kojeg su bogovi pustili na zemlju, a koji je trajao sedam dana. Gilgameš je krenuo u potragu za biljkom koja će mu podariti besmrtnost i tako završava na otoku na kojem živi njegov predak Utnapištim koji mu pripovijeda o potopu koji je preživio. Možemo primjetiti određene sličnosti s biblijskom verzijom potopa. Subjekt koji taj potop izaziva u Bibliji je jedan Bog Jahve dok je u epu nekoliko bogova. Razlog potopa u epu nije konkretno naznačen, a u Bibliji su to grijesi ljudi, odnosno njihova zloća i pokvarenost. Dakle, ono što je ovdje zajedničko i epu i Bibliji jest da potop treba uništiti čovječanstvo, a ljudi koji će taj potop preživjeti su Utnapištim u epu i Noa u Bibliji. Idućih nekoliko stavki poprilično su slične: bogovi/Bog zapovijeda da „junaci“ ove priče izrade korablj, a oni bogovima/Bogu pokazuju aposlutnu poslušnost. U korablj smiju ući njihove obitelji i sve vrste životinja, no, u Bibliji je dodatno naznačeno da životinje od

¹ Usp. Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 84-85.

² Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 76.

³ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta 1*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., str. 338.

svake vrste trebaju biti muški i ženski par. Potop je u epu trajao sedam dana, a u Bibliji četrdeset. Nadalje, Noa i Utnapištim puštaju ptice koje će izviditi je li se voda povukla, a to su u Noinom slučaju gavran i golubica, a u Utnapištimovom i lastavica. Nakon potopa, obojica prinose žrtvu i dobivaju blagoslov od Boga/bogova.⁴

Razlika između Boga i bogova iz epa izuzetno je velika i očita. Bogovi u epu izgubili su kontrolu nad olujom i prestrašili se, pokazujući tako svoju slabost dok je s druge strane Bog u Postanku, sjetivši se Noe i pokazujući razornu moć potopa također pokazao i svoju svemoć i kontrolu nad potopom stvarajući red iz kaosa, kao i na početku stvaranja svijeta. Isto tako, kraj potopa pokazuje sasvim drugačiju reakciju bogova u epu od Boga u Postanku. Nakon prinosa žrtve, bogovi u epu su se silovito okupili oko žrtve jer su ogladnjeli, budući da nije bilo ljudi koji bi im prinosili žrtve. Jedan od bogova, Enlil, iznenadio se kada je vidio tko je sve preživio potop što znači da nije sveznajuć niti svemoguć. Bogovi u epu već na početku pokazuju svoje međusobno neslaganje činjenicom što je jedan od njih koji se protivio potopu rekao Utnapištimu što da učini kako bi preživio potop. U Postanku vidimo potpuno drugačiju reakciju: Bog je odlučan i milostiv prema čovječanstvu: „Držat ću se ja svog saveza s vama te nikada više vode potopne neće uništiti živa bića niti će ikad više potop zemlju opustošiti“ (Post 9,11).⁵ Posljednja razlika koju ćemo spomenuti, a koja se tiče potopa jest ta da je Utnapištim postao besmrtn s obzirom da je preživio potop. Noa sigurno nije postao besmrtn, a ono što zaključuje cijelu priču o potopu jest da se „ljudska veličina ne nalazi u herojskim podvizima niti u uzvišenom društvenom položaju, već u vjernoj poslušnosti Božjoj riječi.“⁶

Osim potopa, u epu o Gilgamešu postoje još neke paralele s Biblijom. Primjerice, u epu se navodi da je božica Aruru stvorila Enkidua od gline, isto kao i Bog čovjeka u Bibliji. Postoji još nekoliko mitova koji govore o stvaranju od gline tako da možemo zaključiti kako pisac Postanka preuzima drevnu tradiciju o stvaranju i daje im jedan potpuno poseban izričaj. Bog udahnuje u čovjeka dah života što pokazuje da je čovjek puno više od običnog komada zemlje. Isto tako, spomenuli smo da je Gilgameš tragao za biljkom koja će mu podariti besmrtnost. To možemo usporediti s Edenskim vrtom i

⁴ Usp. Jihoon KANG, Su Jung KIM, A Study on the Analysis of the Interrelationship between the Epic of Gilgamesh and the Bible Using Text Mining: Focusing on the Episode of the Great Flood, u: *Jahr: Europski časopis za bioetiku*, 13 (2022.) 2, str. 388-389.

⁵ Usp. Gordon WENHAM, *Word Biblical Commentary, Vol. 1: Genesis 1-15*, Word Books, Dallas, 1987., str. 269-270.

⁶ Gordon WENHAM, *Word Biblical Commentary, Vol. 1: Genesis 1-15*, str. 270.

stablom života, no ovdje se priča odvija malo drugačije nego u Bibliji. Iako imamo iste subjekte, zmiju, čovjeka, biljku i obećanje života, u Bibliji je čovjek pod utjecajem zmije i neposluhom izgubio vječni život, dok je Gilgamešu zmija pojela biljku koja omogućava besmrtnost. Dakle, iako je zmija negativac u obje priče i na neki način oduzima njihovu besmrtnost, Biblija govori o čovjekovom neposluhu, a ep o pukom nedostatku sreće.⁷

Nakon usporedbe epa o Gilgamešu s Postankom, moramo naglasiti još jednu bitnu razliku. Ep o Gilgamešu vrlo je važan tekst za kulturu Mezopotamije, no biblijski tekstovi su sveti. Ta razlika je bitno utjecala na oblikovanje biblijskih tekstova, a s novim okolnostima stalno je trebala reinterpretaciju, a njena svetost to poprilično ograničava. Zato je bitno naglasiti da usporedba epa s Biblijom doprinosi razumijevanju oblikovanja teksta koji u konačnici donosi završnu verziju Postanka.⁸

1.2. Atrahazis

Atrahazis je mit nastao u 17. st. pr. Kr.⁹ ispisan na tri ploče, a ono što je za njega značajno jest da ima puno poveznica s Biblijom, odnosno s Postankom. Mit se može podijeliti na nekoliko dijelova koji obuhvaćaju ustanak Igigija, problem stvaranja čovjeka, širenje ljudi, Božji sud te potop i Atrahazisovo spašavanje.¹⁰

Atrahazis, „mudar“ ili „najmudriji“, poznat je pod raznim imenima i epitetima koji su se prevodili na razne jezike. Prijevod njegovih imena ponekad bi se skraćivao ili mijenjao značenje, a mit o njemu se prilagođavao kako bi odgovarao raznim područjima i kulturama tako da u svakoj verziji možemo pronaći nove detalje i okruženja. Upravo zato njegov lik nije ostao mit jednog manjeg područja, nego se prilagođavao i proširio na velike udaljenosti. Dakle, Atrahazis je najpoznatiji po priči o potopu, odnosno njegovom preživljavanju, ali i po samom stvaranju svijeta na koje je on, na neki način, utjecao.¹¹

Značenje njegovog imena u Atrahazisu je „mudar“, dok je u epu o Gilgamešu Utnapištim koji je u tom epu preživio potop, a znači „onaj koji je pronašao život“. Prema Atrahazisu, božica Mami i bog Ea stvaraju ljude od gline pomiješane s krvlju jednog od bogova koji je ubijen. Razlog stvaranja čovjeka bio je oslobađanje bogova napornog

⁷ Usp. Isto, str. 130-141.

⁸ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta 1*, str. 341.

⁹ Usp. Željko GREGOR, Rječnik stvaranja iz Postanka 1-3 u Petoknjižju i u drugim antičkim zapisima o stvaranju, u: *Biblijski pogledi*, 20 (2012.) 1-2, str. 25.

¹⁰ Usp. Božo LUJČIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014. str. 109.

¹¹ Usp. Stephanie DALLEY, *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*, Oxford University Press, Oxford, 1989., str. 1.

rada.¹² Ubijeni bog bio je vođa Igigija (mlađih bogova) koji se pobunio protiv Anunnakija (starijih bogova). Pobuna je započela zbog toga što su Anunnakiji naredili mlađim bogovima da obavljaju poslove koje su Igigiji smatrali nepravednim i fizički prenapornim. Bog Enki, kasnije poznatiji kao bog Ea, naredio je ubojstvo vođe Igigija kako bi pomoću njegovog mesa i krvi pomiješanih s glinom načinili materijal od kojega će oblikovati čovjeka koji će preuzeti poslove koje su do tada obavljali mlađi bogovi i tako starije bogove osloboditi rada.¹³

Nadalje, pretpostavlja se određena veza između Božjeg odmora u Postanku sedmoga dana i bogova u mitovima. I u Postanku i u mitovima čitamo o božanskom odmoru nakon stvaranja čovjeka, no možemo vidjeti kako taj odmor označava nešto sasvim drugačije u svakoj od priča te da ih ne možemo povezati u kontekstu njihove sličnosti. U Postanku čitamo kako samo Bog počiva sedmi dan kao rezultat njegovog velikog truda u stvaranju svijeta i čovjeka. S druge strane, u mitovima ne odmara jedan bog ili božica, nego bogovi općenito, ali ne od rada, nego upravo suprotno; bogovi su stvorili čovječanstvo koje će umjesto njih obavljati fizički posao, a bogovi će stoga moći odmarati.¹⁴

Problem koji je nastao stvaranjem čovjeka je njegov veliki porast. Čovječanstvo se počelo širiti što je rezultiralo velikom količinom buke koja je bogove počela ometati u njihovom odmoru. Posebice je ometala san boga Enlila koji je odlučio uništiti čovječanstvo. Prvo je pokušao kugom, zatim sušom i na kraju poplavom. Bog Ea obratio se Atrahazisu i upozorio na ga na poplavu koja će uslijediti za sedam dana te mu govorio o nužnosti izgradnje arke. Priča o potopu identična je potopu o kojemu smo govorili u epu o Gilgamešu, a Utnapištim se u dva navrata naziva Atrahazis. Atrahazis je preživio potop, a bog Ea je uspostavio novi društveni poredak što je omogućilo čovječanstvu da postoji, ali s određenim ograničenjima u njegovom širenju kako ponovno ne bi došlo do kaosa. „Jahve omirisa miris ugodni...“ (Post 8,21) jedina je rečenica u kojoj konkretno piše da Jahve miriše miris žrtve, iako postoji nekoliko mjesta u Starom zavjetu koje govore o žrtvama koje Bogu predstavljaju slatki miris. Ovdje se nalazi paralela s Atrahazisom i epom o Gilgamešu s obzirom da su se bogovi veselili žrtvi, ali su se poput muha okupili oko Atrahazisove prinesene žrtve.¹⁵

¹² Usp. Stephanie DALLEY, *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*, str. 2-4.

¹³ Usp. Juan D. PINTO, The Sacrificed God and Man's Creation: Nonaggressive Violence in the Mesopotamian Atrahasis, u: *Studia Antiqua*, 13 (2014.) 2, str. 15.

¹⁴ Usp. John DAY, *From Creation to Babel: Studies in Genesis 1-11*, Bloomsbury UK, London, 2014., str. 17.

¹⁵ Usp. John DAY, *From Creation to Babel: Studies in Genesis 1-11*, str. 101-104.

U Postanku i Atrahazisu priče o potopu postavljene su u kontekstu prvobitne priče o postanku svijeta, počevši od stvaranja do širenja ljudi prije potopa. Ep o Gilgamešu se ovdje razlikuje od Postanka i Atrahazisa. U Gilgamešu je priča o potopu izvučena iz izvornog konteksta koju je Utnapištim ispričao Gilgamešu kada mu je govorio o besmrtnosti. Isto tako, priča o potopu u Postanku i Atrahazisu pisana je u trećem licu, dok u Gilgamešu Utnapištim prepričava priču o potopu u prvome licu. Kada govorimo o najavi potopa, Jahve je Nou u Post 7,4 obavijestio da će potop uslijediti nakon sedam dana, kao što je i bog Ea upozorio Atrahazisa. No, iako je u epu o Gilgamešu potop također uslijedio nakon sedam dana, ovo vremensko određenje nije unaprijed najavljeno Utnapištimu. Posljednja razlika koju ćemo spomenuti u ovome dijelu jest izjava koja se nalazi u Postanku i Atrahazisu, ali ne i u epu o Gilgamešu. Pred kraj epa o Atrahazisu nalazi se izjava boga Ea koji tvrdi da više nikada neće biti potopa, ali da će ljudi biti zauvijek. To naravno možemo usporediti s Božjom izjavom obećanja koja je uslijedila odmah nakon potopa: „Nikad više neću zemlju u propast strovaliti zbog čovjeka, ta čovječje su misli opake od njegova početka; niti ću ikad više uništiti sva živa stvorenja, kako sam učinio“ (Post 8,21). Ono što ovdje Boga bitno razlikuje od boga Ea jest da nakon potopa bog Ea ograničava budući rast ljudi, dok pisac Postanka ističe Božji poticaj na množenje čovjeka, ponavljajući tako izvornu božansku zapovijed koju je zapovijedio pri stvaranju: „Plodite se i množite i zemlju napunite“ (Post 9,2).¹⁶

1.3. *Enuma eliš*

Tekst o epu *Enuma eliš*, u prijevodu „Kada gore“¹⁷, pronađen je u ruševinama grada Ninive, ispisan klinastim pismom i akademskim jezikom na sedam ploča. Možemo reći da se ep sastoji od dva dijela: prvi govori o podrijetlu svijeta, kako je svijet izgledao prije bogova, a drugi detaljno opisuje kako je svijet nastao i na koji način je uređen.¹⁸ Isto tako, „*Enuma eliš* nam pruža cjelovitu teogonijsku i kozmogonijsku nauku Mezopotamije najstarijih vremena.“¹⁹

Ep govori kako su na početku u svijetu postojale samo vode, slatke i slane, ništa drugo. Slatke su predstavljale muški element Apsu kao gornje vode poput kiše, a slane ženski

¹⁶ Usp. *Isto*, 105-107.

¹⁷ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, Provincijalat hrvatskih franjevačkih konventualaca, Zagreb, 1977., str. 102.

¹⁸ Usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, str. 108.

¹⁹ Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 85.

element Tiamat kao donje vode, poput mora i oceana. Te vode bile su u međudodnosu iz kojih su se rodili prvi bogovi kao što su Lahmu, Lahamu, Anšar, Kišar, ali i oni koje smo već spomenuli, bog Ea i Enlil. Poput mita o Atrahazisu, mlađi bogovi bukom su ometali san starijih boreći se zapravo da kaos pretvore u red. Kada je sukob započeo, prvi je ubijen prabog Apsu budući da su mlađi bogovi saznali za njegovu namjeru ubijanja onih koji narušavaju san starijih bogova. Božica Tiamat, želeći osvetiti smrt muža, poziva morske nemani protiv pobunjenih bogova, no bog Marduk ubija njene pomoćnike, a u konačnici i božicu. Tako je Marduk dobio primat nad ostalim bogovima, a od polovice tijela božice Tiamat stvara svod koji će razdvojiti gornje od donjih voda, a zatim stvara nebeska tijela i uređuje svijet. Marduk je nakon uređenja svijeta ubio Qingu, glavnog pobunjenika te od njegove krvi i zemlje stvara čovjeka, odnosno čovječanstvo. S obzirom da čovjek u sebi sadrži krv ubijenog boga, tj. božansku krv, on je podređen bogovima i tako mora raditi za i umjesto njih. Kada je dovršio stvaranje svijeta, Mardukove čete stvaraju grad Babel, Vrata Božja, a u njemu hram u kojem će se častiti Marduk kao babilonski bog. Na posljednjoj, sedmoj ploči, više se ne opisuje stvaranje svijeta, nego se nabrajaju atributi, tj. imena babilonskog boga Marduka kojih ima pedeset, a među njima je i „stvoritelj svijeta“.²⁰

Vidimo kako ovaj ep ima dosta sličnosti s biblijskim opisom stvaranja, ali razlika ipak ima više. Prva razlika je mnogoboštvo u Enumi eliš i monoteizam u Bibliji. U mitu se bogovi stalno bore za moć, vode ratove i ubijaju se, dok Bog u Postanku sam i riječju stvara svijet. Ono što je slično mitu i Postanku je prvotni kaos koji se sastoji isključivo od vode koje se dijele na gornje i donje. Taj kaos u mitu Enuma eliš doživljava se neprijateljski, kao onaj kojeg se treba dovesti u red borbom dok je u Postanku kaos potpuno u Božjoj kontroli te se prilagođava Božjoj zapovijedi. Redoslijed stvaranja također je sličan u oba slučaja: u Postanku Bog najprije stvara svjetlo, a u mitu se prvo rađa bog Lahma kao bog svjetla, a nakon stvaranja svjetla nebeski svod koji dijeli gornje od donjih voda. Nebeska tijela u Bibliji stvorena su četvrtoga dana, a u mitu ona dobivaju imena tek nakon ukrašavanja svijeta. I u Bibliji i u epu čovjek je stvoren na kraju i oba prikazuju posebno zalaganje za njegovo stvaranje. Čovjek je prikazan u suodnosu s bogovima/Bogom: u mitu zbog toga što je oblikovan pomoću krvi ubijenog boga, a u Bibliji jer je stvoren na Božju sliku. Kada su bogovi stvarali čovjeka, vodili su se osobnim interesom, čovjeka su vidjeli kao roba i slugu, a Bog u Bibliji čovjeka stvara iz

²⁰ Usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, str. 108-109.

neizmjerne ljubavi te ga ne gleda kao roba, nego kao krunu stvaranja i vladarom svega stvorenog. Oba opisa završavaju potrebom kulta. Prema Bibliji, nakon šest dana stvaranja Bog sedmi dan počiva te na taj način ovaj poredak stvara temelj za izralesku sedmicu u kojoj će čovjek šest dana u tjednu raditi, a sedmi će dan posvetiti Bogu. U Enumi eliš stvaranje je opisano na šest ploča, a sedma je posvećena slavi boga Marduka.²¹

Biblijski je pisac koristio elemente ovoga i drugih epova kako bi ljudima svog vremena na što lakši način prikazao biblijske istine. „Tako je biblijski pisac, unijevši objavljene istine u novi rječnik i u novi oblik, pokazao prvi u povijesti spasenja kako riječ Božja nije vezana za određene kulture i mentalitete, nego se može prilagoditi svakoj kulturi, svakoj civilizaciji i svakom mentalitetu.“²²

2. Prvi izvještaj o stvaranju (Post 1,1 – 2,4a)

Prvi izvještaj obuhvaća Božje stvaranje svijeta u sedam, odnosno šest dana koje ćemo pobliže i detaljnije analizirati. Ovo poglavlje podijelit ćemo na četiri naslova kako bismo što preglednije predstavili svaki dan stvaranja, kao i njegove posebnosti. Na početku ćemo se dotaknuti načina i stila pisanja svećeničkog pisca i uvodnih riječi prvog izvještaja o stvaranju kako bismo što preciznije odredili njihovo značenje u sklopu teksta. Obuhvatit ćemo biljni i životinjski svijet u danima stvaranja; na koji način ih Bog stvara, koje vrste postoje i koja je njihova uloga u stvorenom svijetu. Na koncu, govorit ćemo o čovjeku, vrhuncu Božjeg stvarateljskog djela kao i o posljednjem, sedmom danu u kojem Bog zasluženno počiva i blagoslivlja svijet koji je stvorio.

2.1. Svijet stvoren „iz vode i tame“

Pisac prvoga izvješća o stvaranju (Post 1,1 – 2,4a) opisuje Božje stvaranje u vremenskom okviru od šest dana, dok sedmi dan Bog odmara. Ritmičkim i shematskim formulama prikaza stvaranja u tjedan dana, pisac postiže pjesnički izražaj; upotrebljava pjesnički paralelizam formula između prva tri i posljednja tri dana koji daje poseban ritam. Ta shema sastoji se od uvodne formule („I reče Bog..“), formule Božje zapovijedi („Neka bude svjetlost!“), izvršenja („I bi svjetlost.“), opisivanja („I rastavi Bog svjetlost od tame.“), blagoslova („Svjetlost prozove Bog dan, a tamu prozva noć.“), odobrenja („I vidje Bog da je svjetlost dobra.“) i zaključka („Tako bude večer, pa jutro – dan prvi.“). Shematizirani način govora i pisanja koristili su semiti za svoje pismo i govor, a takav stil

²¹ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970., str. 104-106.

²² Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 89.

pomaže čitatelju lakše zapamtiti tekst te ga dalje prenositi. Shematski način pisanja posebno pripada svećeničkoj predaji kojoj je i pripisan prvi izvještaj o stvaranju.²³ U nastavku ćemo analizirati lingvističke izričaje u Post 1,1-2 kako bismo lakše razumjeli njihovo značenje u kontekstu njih samih kao i u sklopu prvih dvaju rečenica koje nedvojbeno tvore temelj kršćanske ispovijesti vjere, tj. Vjerovanja.

Riječ *u početku* (hebr. *berešith*) označava početak Božjeg stvaranja i vremena općenito. Upućuje na to da ništa ne postoji prije Boga. Dakle, ne radi se o nekom pravremenu u kojem Bog stvara, nego o stvarnom i jedinom vremenu od kojega je sve počelo. Ovaj izraz pomaže shvatiti prvi redak kao samostalnu rečenicu, kao što ostatak teksta pomaže utvrditi njezino značenje – najjasniju ispovijest vjere.²⁴ U istoj, prvoj rečenici stvaranja, Boga se naziva hebrejskom izrazom *'elohim*, što označava jedinoga Boga Izraelova. Isti pojam u jednini, *'el*, koristio se za božanstva susjednih naroda. Smatralo se da oblik *'elohim* sadrži tragove mnogoboštva, no on upućuje na apsolutnu moć i autoritet u jedinome Bogu.²⁵

Budući da stari hebrejski jezik ne poznaje riječ „svijet“, izraz „U početku stvori Bog nebo i zemlju“ označava stvaranje svijeta i svemira, tj. svega. Riječ *stvaranje*, na hebr. *barah*, znači načiniti, proizvoditi, što upućuje da je svijet stvoren jedino i isključivo od Boga. Ovaj glagol pripisan je samo Bogu, ne i čovjekovom djelovanju jer se radi o stvaranju bez truda, iz „*nepostojeće materije*“²⁶. Ovdje ne govorimo o stvaranju *ex nihilo* jer se ono spominje tek u Drugoj knjizi o Makabejcima (2 Mak 7,28). Taj nam izraz također govori da je to načinjeno djelo moralo proizaći od njegovog stvaratelja, proizvođača, što znači da o njemu ovisi jer bez njega ne bi ni postojao.²⁷

Dakle, Bog stvara svijet, nebo i zemlju koja, osim tame i vode, do tada bijaše pusta i tamna te zato stvara svjetlost. Možemo vidjeti kako tek četvrtog dana stvara nebeska tijela, odnosno svjetlila. Sunce i Mjesec ciljano nisu imenovi s obzirom da će kod naroda postati predmet obožavanja.²⁸ Ovdje dolazi do poteškoće u razumijevanju ako stvaranje gledamo kao logičan slijed događaja koji ima uzročno – posljedičnu vezu. Ono što je

²³ Usp. *Isto*, str. 71-72.

²⁴ Usp. Anto POPOVIĆ, Početak opisa stvaranja u Knjizi Postanka 1,1-2. Egzegetsko-teološka i sintaksna analiza Post 1,1-2, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 3, str. 630.

²⁵ Usp. Anton GRABNER-HAIDER (prir.), *Praktični biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 79.

²⁶ Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 54.

²⁷ Usp. Diego ARENHÖVEL, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., str. 18-19.

²⁸ Usp. Post 1,16i; biblijski navodi prema Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (prir.), *Jeruzalemska biblija, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz "La Bible de Jérusalem"*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2023., str. 13.

autor htio postići ovim redoslijedom stvaranja svjetlosti jest njena bitnost i vrijednost, a ne povijest.²⁹ Bog je onaj od kojega svjetlost dolazi i koji jest svjetlost: „Bog najprije stvara svjetlost. Više nego išta drugo, svjetlost pripada Bogu i svijetu. Pripada Bogu. On ne stvara pustu prazninu i strašnu tminu i smrtonosne valove pramora. On stvara svjetlost. Gdje Bog djeluje, biva svjetlost.“³⁰

Nadalje, Zemlja je opisana kao neuređena – pusta i prazna (hebr. *tohu va-bohu*). Prožima je potpuno ništavilo i beživotnost dok se „tama prostirala nad bezdanima“ (Post 1,2). Bezdan (hebr. *tehom*) označava ponor, provaliju ili neku vrstu kaotičnog oceana, a tama (hebr. *hošek*) ono što budi strah te ukazuje na beživotnost. Iako vrlo jeziva i kaotična, ova slika svemira izgleda kao temelj za ono što će Bog stvoriti kasnije, a to su živa bića.³¹ Nad ovim elementima lebdi Božji duh kao Božja djelotvorna sila i moć.³² Upravo je u tom Duhu ključ za uređenje ovog neurodnog svemira koji će ga svojom riječju pripremiti za život ljudi i ostalih bića. U ostalim se danima stvaranja više ne spominje Duh Božji, nego samo Božja riječ što ukazuje na njihovu povezanost, jednosti u Trojstvu kao i na Božju transcendentnost. Ovdje riječ ima puno šire značenje od onoga što znači u jeziku i govoru, ona je stvarna i djeluje stvaralački.³³ Dakle, „Duh Božji jest i stvaralačka Božja riječ.“³⁴

Drugoga dana Bog stvara nebeski svod budući da je svemir i dalje preplavljen vodama. Tako Bog razdijeljuje gornje od donjih voda stvarajući sloj kroz kojih će gornje vode dolaziti na zemlju u obliku kiše, rose, snijega, magle, dok će donje vode ostati kao oceani i mora.³⁵ Trećega dana Bog rastavlja kopno od mora, stavljajući more i ocean na jednu stranu, ostavljajući tako zemlju, kopno, na drugoj strani te na taj način omogućava zemlji da postane pogodno tlo za život. Valja napomenuti da stvaranje svakako treba shvaćati u okviru hebrejske kozmografije.³⁶

2.2. Biljni i životinjski svijet

Istoga, trećega dana, Bog stvara biljni svijet. Sada kad je zemlja pogodno tlo za bilje i kada je voda odvojena od kopna ostavljajući suhu zemlju, Bog stvara zelenilo, sjemenitu

²⁹ Usp. Diego ARENHOEVEL, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, str. 28.

³⁰ *Isto*.

³¹ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 59.

³² Usp. *Duh Božji*, u: Karl RAHNER – Herbert VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, Forum bogoslova, Đakovo, 1992., str. 128.

³³ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 60.

³⁴ *Isto*.

³⁵ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 71.

³⁶ Usp. *Isto*.

travu i plodonosna stabla „svako prema svojoj vrsti“ (Post 1,11-12). Razlučujući stvorene biljke, možemo ih svrstati u nekoliko kategorija s obzirom na njihovu svrhu, odnosno prehranu; zelenilo je hrana za životinje, sjemenita trava kao moguće žitarice ili povrće koje se razmnožava sjemenjem, a plodonosna stabla hrana za buduće ljude, tj. čovjeka.³⁷ Biljke će kasnije postati iznimno bitne za poljoprivredu, simboliku, ali i religiju u određenim svetkovinama.³⁸

Nakon spomenutog stvaranja svjetlila koja će rastavljati svjetlo od tame, petoga dana Bog stvara vodene i zračne životinje, odnosno ptice svake vrste. Na ovome se mjestu riječ *barah* spominje po drugi put, što ponovno potvrđuje život kao nešto što je posebno, nešto za što je potreban poseban Božji zahvat od kojega život dolazi. Novost u petom danu stvaranja je što Bog ne imenuje bića kao u prethodnim danima, nego ih blagoslivlja i potiče na množenje što također upućuje na jednu novinu stvaranja na zemlji, a to je život.³⁹ Isto tako, rečenicu „plodite se i množite i napunite vode morske“ treba shvatiti u njezinom širem kontekstu, dakle ona označava ispunjenje svih voda, a ne samo konkretno mora.⁴⁰ S druge strane leteće životinje, opisane kao „ptice krilate svake vrste“ mogu upućivati i na druge vrste letećih životinja osim ptica, a rečenica „ptice neka se namnože na zemlji“ označava „neizravan nalog množenja na zemlji, što je razumljivo s obzirom na to da su njihova staništa na kopnu.“⁴¹

Šestoga dana, Bog stvara kopnene životinje riječima:

„I reče Bog: „Neka zemlja izvede živa bića, svako prema svojoj vrsti: stoku, gmizavce i zvjerad svake vrste!“ I bi tako. I stvori Bog svakovrsnu zvjerad, stoku i gmizavce svake vrste. I vidje Bog da je dobro“ (Post 1,24-25). Budući da je prvi izvještaj pripisan svećeničkoj predaji, možemo zaključiti kako ovaj autor u opisivanju stvaranja često koristi podjele. Tako i ovdje kopnene životinje dijeli na stoku, gmizavce i zvjerad i tako već možemo naslutiti na koji će način ove vrste imati poveznicu s čovjekom – stoka će mu biti na pomoći, gmizavaca će se gaditi, a zvjerad ga se bojati. U stvaranju kopnenih životinja, autor ne koristi pojam *barah*, a razlog tomu može biti prethodni blagoslov zračnih i vodenih životinja ili je kopnene životinje htio prikazati u suodnosu s čovjekom,

³⁷ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 70.

³⁸ U svetkovinama Pedesetnice, Pashe i Svetkovine sjenica, biljke će predstavljati prinesenu žrtvu, a primjer toga možemo pročitati u Lev 23,10; Pnz 26,1-4; Izl 34,22. Usp. Berard BARČIĆ, *Biljni svijet Biblije*, u: *Crkva u svijetu*, 24 (1989.) 2, str. 158.

³⁹ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 71-72.

⁴⁰ Usp. Miljenka GRGIĆ, *Životinje – Božje blago, a ne hrana ljudi*. Zoologija u Post 1 i njezini imperativi, *Crkva u svijetu*, 54 (2019.) 3, str. 324.

⁴¹ Miljenka GRGIĆ, *Životinje – Božje blago, a ne hrana ljudi*. Zoologija u Post 1 i njezini imperativi, str. 324.

budući da će mu one biti fizički najbliža bića, koja Bog stvara istoga dana.⁴² Razlog stvaranja ovih životinja je ispunjenje zemlje životom koja do tada sadrži samo raznoliko bilje, a u opisu drugog izvještaja o stvaranju vidjet ćemo da preuzima jednu novu ulogu.

2.3. Čovjek kao „kruna stvaranja“

Nadovezujući se na prethodno poglavlje, uz kopnene životinje, šestoga dana Bog stvara i čovjeka: „I reče Bog: „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična“ (Post 1,26). Kada obratimo pažnju na prvu riječ ovoga citata, vidimo da autor započinje rečenicu u množini što su neki tumačili kao ostatak mnogoboštva (kao i pojam *'elohim*), no ovdje se vjerojatno radilo o *pluralis maiestatis*, odnosno o pluralu poštivanja. „Moguće je da je izvorno oblik plurala „elohim“ označavao ne množinu nego superlativ, u smislu „najviši“ Bog među božanstvima, a potom je taj oblik plurala kao superlativ počeo označavati toga „najvišeg“ Boga kao jedinog.“⁴³ Isto tako, moguće je da se ovdje možda govorilo i o presvetom Trojstvu, odnosno o njegovom temelju.⁴⁴ S druge strane, ova pretpostavka činila se previše nestvarnom, ali ono što je sigurno jest da se radilo o iznimno važnoj Božjoj odluci o kojoj je trebalo vijećati. Stvaranje čovjeka bilo je nešto potpuno novo pa je samim time Bog pomno razmislio prije nego što ga je stvorio.⁴⁵ Potvrdu njegove „vrlo dobre“ odluke i zadovoljstva sa svojim stvorenim djelom – čovjekom, možemo vidjeti u rečenici koja se bitno razlikuje od ostalih nakon svakog pojedinog dana: „I vidje Bog što je učinio, i bijaše veoma dobro“ (Post 1,31). Ova rečenica također još jednom potvrđuje posebnost čovjeka kao posljednje i najbitnije biće koje Bog stvara.

'Adam, pojam koji označava čovjeka, isto se tako može prevesti i kao ljudi ili čovječanstvo. Stoga je vjerojatno da Bog stvara više ljudi s obzirom da za pojedinca Pismo koristi hebrejski pojam *ben-'Adam*, što znači sin Adamov. Možemo primjetiti kako je naglasak u stvaranju stavljen na Božja djela prvog i posljednjeg dana (svjetlost i čovjek), pri čemu čovjek zauzima ipak nešto bitniju poziciju s obzirom da je posljednji kao „kruna stvaranja“, tj. onaj „po kojemu je i za koga je sve stvoreno“ (Kol 1,16).⁴⁶

⁴² Usp. Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 62.

⁴³ Anto POPOVIĆ, Početak opisa stvaranja u Knjizi Postanka 1,1-2. Egzegetsko-teološka i sintaksna analiza Post 1,1-2, str. 632.

⁴⁴ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 74.

⁴⁵ Usp. Diego ARENHÖVEL, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, str. 37.

⁴⁶ Usp. *Isto*, str. 35-36.

2.3.1. „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična...” (Post 1,26)

„Načinimo čovjeka na svoju sliku“ rečenica je koja označava dostojanstvo koje Bog daje čovjeku. Promišljajući o tome što ona zapravo znači, tu sliku možemo tumačiti na više načina. Jedan od njih nalazi se u početku Post 1,28: „I blagoslovi ih Bog i reče im:...“. Bog se po prvi put svojim stvorenjima obraća izravno i stupa s njima u odnos što znači da želi nekoga s kim će moći razgovarati, tko će ga slušati – nekoga s kim će imati najbliži odnos. No, to također znači da, budući da je čovjek sposoban imati odnos s Bogom, on o Bogu ovisi i uz Njega doživljava puninu svoga bića, što nikada neće potpuno imati izvan odnosa s Njim.⁴⁷

Drugi element koji upućuje na to da je čovjek načinjen na Božju sliku jest gospodarenje nad nižim stvorenjima o čemu nam govori i Post 1,26: „Načinimo čovjeka ... da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj na zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji!“ Možemo zaključiti kako Bog čovjeku daje jednu od svojih božanskih osobina, moć i vlast nad nižim bićima, koje životinje nemaju, te na taj način čovjeka ponovo smješta iznad drugih, približavajući ga sebi, odnosno svojoj slici.⁴⁸ Moć vladanja ne sastoji se u grubom odnosu s podloženima, nego ono podrazumijeva odgovorno, nenasilno postupanje i djelovanje u njihovu dobrobit te poštivanje prvotnog reda kojega je Stvoritelj ustanovio. U suprotnom, čovjek bi činio grijeh te ne bi bio „slika Božja“ koju potvrđuje ispravnim vladanjem. Iako je tako, čovjek uz moć više osjeća vlastitu nemoć. On je podložan svom Stvoritelju koji „iskazuje svoju moć prema čovjeku upravo u tome što ga čini moćnim.“⁴⁹

Treća stvar koju je Bog podario samo čovjeku, a što ga čini njemu sličnim jest dar duha, razuma, svijesti i slobode odlučivanja u svijetu u kojem je stvoren. Gledajući tako, čovjek „više pripada Bogu nego sebi“⁵⁰. U određenim mitovima, bogovi su stvarali čovjeka tako da bude sličan određenom božanstvu; kako bi izbjegao antropomorfizam, svećenički pisac želi naglasiti kako čovjek nije od Boga rođen niti je isti kao On (da ne bi došlo do shvaćanja da su iste naravi)⁵¹. Bog je i dalje Stvoritelj, koji stoji s jedne strane,

⁴⁷ Usp. Ivica ČATIĆ, Načinimo čovjeka... (Post 1,26) Antropološki naglasci u Post 1,1 – 2,4a, u: *Diacovensia: teološki prilozi*, 19 (2011.) 2, str. 191-192.

⁴⁸ Usp. Raymond E. BROWN i dr., *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 172.

⁴⁹ Diego ARENHÖVEL, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, str. 41-43.

⁵⁰ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 77.

⁵¹ Usp. *Isto*.

a stvoreni čovjek i ostala bića s druge. Čovjek sadrži duhovne i razumske sposobnosti, za razliku od ostalih stvorenih bića te je prema tome bliži Bogu i njemu sličan.⁵²

No, čovjek kao Božja slika u svijetu može predstavljati određenu opasnost od zla koje može nanijeti drugome čovjeku. Biblija je puna tekstova koji govore upravo o tome; tko uvrijedi i povrijedi Božju sliku u svijetu – čovjeka, Njega je uvrijedio. Primjer toga možemo vidjeti kod proroka Zaharije, Zah 2,12 koji je navijestao u vrijeme kada je nastao ovaj svećenički spis: „Tko vas dira, dira mi zjenicu oka“ kao i u Post 9,6; Izr 14,31; Mt 25,40. Prema tome, svaki čovjek koji se okrene protiv drugoga čovjeka, okrenuo se i tako pogodio i Boga.⁵³

2.3.2. „Na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (Post 1,27)

U nastavku Post 1,27 čitamo: „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.“ Prvo što možemo uočiti jest da se riječ „stvori“, odnosno *barah*, spominje čak tri puta; lako je zaključiti kako autor ponovno ističe čovjeka kao vrhunac Božjeg stvarateljskog djela. U ovoj rečenici odražava se još jedna čovjekova bogolikost, ono temeljno u čemu je čovjek sličan Bogu, a to je spolna dvojnost u kojoj su muškarac i žena kao jedno biće Božja slika – to sjedinjenje upotpunjenje Božje djelo. Nakon što autor piše da Bog stvara čovjeka na „sliku Božju“, odmah u nastavku ga diferencira na muško i žensko. U mitologijama Istoka, smatralo se da je spolnost „izvorno božanska vrijednost“⁵⁴; štovao se mit plodnosti koji je držao da je do stvaranje dolazilo sjedinjenjem muškog i ženskog božanstva, a mitsku ideju da se stvoreni čovjek kasnije razdvaja na dva spola pisac želi otkloniti potvrđujući kako spolnost pripada Božjem redu stvaranja.⁵⁵

Poznato je kako se smatralo da je žena manje vrijedna od muškarca i da je kao neko „niže biće, napola čovjek“⁵⁶, no, iako im je dano da vladaju nad drugim stvorenjima, nije im dano da vladaju jedno nad drugim, niti muškarac nad ženom, niti žena nad muškarcem. Isto tako, ženu ne treba shvaćati kao dodatkom muškarcu ili kao njegovom nadopunom. Oboje moraju biti potpune osobe kako bi se mogli predati jedno drugome i pružati

⁵² Usp. Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 65.

⁵³ Usp. Diego ARENHÖVEL, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, str. 40.

⁵⁴ Richard PAVLIĆ, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, u: *Riječki teološki časopis*, 44 (2014.) 2, str. 324.

⁵⁵ Usp. Richard PAVLIĆ, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, str. 323-324.

⁵⁶ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 80.

uzajamnu ljubav.⁵⁷ Dakle, žena je stvorena s istim dostojanstvom i pravom kao i muškarac te su tako u svojoj zajednici potpuno ravnopravni.⁵⁸

Autor nalaže da su muškarac i žena jedinstveno biće koje do svoje punine dolazi upravo u njihovom zajedništvu.⁵⁹ To zajedništvo, svetu ustanovu zovemo ženidbom; u njoj su muškarac i žena apsolutno jednaki, pružaju jedno drugome uzajamnu pomoć, čija je svrha nastavljanje Božjeg stvoriteljskog djela rađanjem potomstva, „Božjih slika“ na zemlji.⁶⁰ Riječi „napunite zemlju i sebi je podložite“ govore da muškarac i žena zemlju koja im je dana ukrase i usavrše, ubrojivši ih time u sudionike stvaranja svijeta. Oni preuzimaju odgovornost za ono što im je Bog udijelio, zemlju i životinje, kao što je On odgovoran za sva stvorenja, uključujući i čovjeka.⁶¹ Zemlju i bića koja su im dana na povjerenje trebaju poštovati i odgovorno se prema njima odnositi jer su „muškarac i žena pozvani da sudjeluju u božanskoj Providnosti prema ostalim stvorenjima. Zato su odgovorni za svijet što im ga je Bog povjerio.“⁶²

2.3.3. „I bijaše veoma dobro“ (Post 1,31)

Kao što smo spomenuli, Bog nakon svakoga dana potvrđuje da je ono što je stvorio dobro, a nakon stvaranja čovjeka „veoma dobro“. To će reći kako je svijet kojega je Bog stvorio savršen, štoviše, idiličan. Životinje se hrane zelenim biljem, a čovjek plodovima; voćem i povrćem. Savršen je sklad između ljudi i životinja, kao i životinja među sobom. Svi su zajedno u jednom prekrasnom svijetu, plodu Božje ljubavi, u kojem je sve iskonski dobro, uključujući i čovjeka. Bog brine za sva svoja stvorenja zbog neizmjerne ljubavi prema njima, a čovjek na tu ljubav treba uzvraćati zahvalnošću i strahopoštovanjem pred Bogom i ostatkom svijeta kojega je stvorio. Takva slika odašilje osjećaj mira, spokoja i sreće. Zato se postavlja pitanje: ako je sve u svijetu iskonski po sebi dobro, odakle zlo u dobrom svijetu?⁶³

Poremećeni odnos između čovjeka i životinja nastat će prvim čovjekovim grijehom, a to će se popraviti kada Bog nakon potopa ponovi istu rečenicu koju je izrekao na početku

⁵⁷ Usp. Stjepan KUŠAR, Muško i žensko stvori ih (Post 1,27), u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 45 (1990.) 6, str. 464-465.

⁵⁸ Usp. *Isto*.

⁵⁹ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 96-97.

⁶⁰ Usp. *Ženidba*, u: Karl RAHNER – Herbert VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, str. 673.

⁶¹ Usp. Stjepan KUŠAR, Muško i žensko stvori ih (Post 1,27), str. 463.

⁶² HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, Katekizam Katoličke Crkve (KKC), Zagreb, 2016., br. 2415.

⁶³ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 83-84.

stvaranja: „Plodite se i množite i zemlju napunite“ (Post 9,1).⁶⁴ Zlo u svijetu dolazi kada se naruši prvotni sklad i red kojega je Bog ustanovio. Sve na svijetu što je stvoreno dano je čovjeku na raspolaganje, da svijet učini što ugodnijim domom, no ako svijet oko sebe zloupotrijebi i izopači, doći će do njegova pada i gubitka svetosti. Kada do toga dođe, svijet koji mu je predan odjednom će postati tuđi i neprijateljski, a osjećaj straha i strepnje obuzet će ga toliko da će nesigurnost pred onim što može uslijediti u takvom svijetu biti jedino o čemu može misliti. To je strah od one prve, kaotične i jezive slike svijeta – „puste i prazne“.⁶⁵

Iako je čovjek pogriješio, znamo da Bog ne griješi. Sve ono što čovjek svojom rukom može uništiti, Bog tako može ispraviti i ostvariti svoj naum. Zato će poslati svoga Sina koji će dovršiti Očevo stvaranje i tako će „svemir postati pravi hram živoga Boga u kojem će odjekivati vječna liturgija hvale.“⁶⁶

2.4. Prestanak stvaranja

Ovo su riječi kojima završava prvi izvještaj o stvaranju: „Tako bude dovršeno nebo i zemlja sa svom svojom vojskom, i sedmoga dana Bog dovrši svoje djelo koje učini. I počinu u sedmi dan od svega djela koje učini. I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti, jer u taj dan počinu od svega djela svoga koje učini. To je postanak neba i zemlje, tako su stvarani“ (Post 2,1-4a).

Sedmoga dana Bog je otpočinuo (*šabat*). Jasno je da se ovdje radi o poveznici s tjednom kakav danas imamo – šest radnih dana i sedmi dan odmora. Riječ *šabat* veoma se lijepo uklopila u stil svećeničkog pisca koji vješto koristi glagol *šabat* koji znači „prestati“, a kao imenica „subota“. U ovome dijelu teksta riječ *šabat* nije upotrebljena jer je pisac smatrao kako je subota uspostavljena tek na Sinaju.⁶⁷ Bog posvećuje ono što mu na poseban način pripada. U ovom slučaju to je bila subota. Postojala su mjesta i vremena u kojem je božanstvo posebno djelovalo te na takva mjesta čovjek nije smio ući „neočišćen“. Možemo primjetiti koliku povijest subota ima s obzirom na podrijetlo koje vuče još iz Postanka. Na spomenuta „sveta vremena“ vjerovalo se da se ne smije ništa fizički raditi kako se čovjeku ne bi dogodilo neko zlo. Takvi dani zapravo nisu bili nešto pozitivno (s obzirom da su u čovjeku najviše izazivali strah od zla) – to će postati nešto

⁶⁴ Usp. Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 67.

⁶⁵ Usp. *Isto*, 85.

⁶⁶ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 85.

⁶⁷ Usp. Post 2,3g; biblijski navodi prema Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (prir.), *Jeruzalemska biblija, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz "La Bible de Jérusalem"*, str. 14.

kasnije kada će jahvistička vjera taj dan pripisati Jahvi. Od izgnanstva, Židovstvu će subota predstavljati i simbol raspoznavanja, zajedno s obrezanjem.⁶⁸

Bog tri puta spominje sedmi dan, a s obzirom da je čovjek njegova slika u svijetu i on treba nakon radnog tjedna stati i počiniti kako bi njegov rad bio plodonosan. Čovjek je podređen suboti i treba počiniti od rada kao i njegov Stvoritelj, no to ne znači da je Božje djelovanje tim danima ograničeno. Sedmog dana Bog dolazi do kraja stvaranja što ne znači kraj njegovom zahvaćanju u svijet. U tom danu odražava se Božja moć budući da u vrijeme kada je ovaj tekst nastao, samo su moćni ljudi bili u mogućnosti stati s radom i počiniti. Zato je ovaj dan Božji dar čovjeku da, iako nije toliko moćan da tako brzo dovrši svoj posao na zemlji, zakorači i zahvati udio u Stvoriteljevom počinku. Sedmi dan označava Božje vrijeme u koje je čovjek pozvan ući.⁶⁹ Zato „u slavlju sedmog dana stvorenje dobiva svoj smisao i postiže svoju svrhu u čovjekovoj hvali i slavi svojem Stvoritelju.“⁷⁰

Kada Bog prestaje sa stvaranjem to nikako ne znači da na taj svijet više neće utjecati i djelovati. Izostanak rečenice „i bi večer, i bi jutro“ samo potvrđuje kako je sa sedmim danom stvaranje svijeta dovršeno. Autor Adalbert Rebić veoma je lijepo prikazao kako će Bog nakon stvaranja, koje je samo jedno od mnogih zahvata, u svojoj vječnosti zauvijek zahvaćati u svijet: „U stvaranju svijeta gleda biblijski pisac kako Bog izlazi iz svoje vječnosti, stvara, uređuje i ukrašuje svijet dan za danom, a po dovršetku stvaranja ulazi Bog ponovno u svoju vječnost, gdje zavijeke ostaje: za nj nema večeri i jutra, početka i svršetka.“⁷¹

3. Drugi izvještaj o stvaranju (Post 2,4b-25)

Drugi izvještaj o stvaranju svijeta doista se u mnogočemu razlikuje od prvoga. Vidjet ćemo kako Bog stvara čovjeka na početku, a jahvistički pisac donosi detaljan opis kako i zbog čega je čovjek „oblikovan“, stvoren prije ostalih stvorenja. Bog je načinio čovjeka od zemljskog praha, a svojim dahom mu podario život. Nakon što je stvoren, čovjek je mogao sudjelovati u stvaranju uređujući darovanu zemlju i uživati u njenim plodovima. Zato ga Bog postavlja u Edenski vrt, mjesto koje ispunjava sve čovjekove potrebe. Isto tako, Bog ostvaruje čovjekovu najveću čežnju i tako stvara ženu, osobu jednakopravnu

⁶⁸ Usp. Diego ARENHOEVEL, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, str. 49-50.

⁶⁹ Usp. Ivica ČATIĆ, *Načinimo čovjeka...* (Post 1,26) Antropološki naglasci u Post 1,1 – 2,4a, str. 205-206.

⁷⁰ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 87.

⁷¹ Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 67.

njemu. No, u Edenskom vrtu nalaze se i dva stabla u vezi kojih je Bog imao posebna pravila zbog kojih će muškarac i žena biti stavljeni na kušnju.

3.1. Svijet prije čovjeka

S Post 2,4b, započinje govor o „drugom izvještaju o stvaranju“; autor jahvističke predaje smješta stvaranje svijeta u jedan dan riječima: „Kad je Jahve, Bog, saznao nebo i zemlju...“, po uzoru na Post 1,1: „U početku stvori Bog nebo i zemlju“. U nastavku čitamo kako je zemlja pusta, bez poljskog grmlja i poljskog bilja, bez vegetacije, s obzirom da Bog još uvijek nije pustio kišu na zemlju. Vidimo da se ovdje radi o dvjema kategorijama bilja: poljsko grmlje koje raste pomoću vode i poljsko bilje za koje je potrebna čovjekova ruka. Isto tako, voda koja je izvirila i natapala zemlju također ukazuje na čovjeka koji još uvijek nije stvoren kako bi crpio vodu i učinio zemlju plodnom. Voda koja izvire iz zemlje, hebr. *'ed* (izvor, bujica), potvrđuje kako zemlja ipak nije sasvim prazna i da vode nije nedostajalo – tako ona u ovom izvještaju ne predstavlja problem, nego nadu i simbol života.⁷²

Dakle, prije čovjeka, svijet je bio „pust i prazan“. Čovjek je bio potreban zemlji kao i voda; bez čovjeka nema ni života na zemlji. Ovakvim redoslijedom stvaranja, Bog je na neki način opravdao stvaranje čovjeka zato što će mu dodijeliti ulogu pomoćnika kako bi zajedno preoblikovali i uredili zemlju te ga na taj način ubrojiti sudjelovanju u Njegovom stvarateljskom djelu. Također je postavio i rad kao bitan dio čovjekova života s obzirom da će on biti taj koji će tom zemljom upravljati i gospodariti.⁷³

Još jedna novina u ovom izvještaju o stvaranju jest Božje ime Jahve – *'Elohim* koje se ponavlja dvadeset puta u Post 2 – 3. Smatralo se kako je ovaj naziv nastao spajanjem dviju predaja, no to nije slučaj s obzirom da se ova imena zajedno ne pojavljuju u svim tekstovima u kojima su predaje spojene.⁷⁴ Pisac ovog izvještaja spaja dva imena, *Elohim*, koje smo spomenuli u prethodnim poglavljima, jedinoga svemogućeg Stvoritelja i ime Jahve koje označava Boga Izraelova, odnosno Boga ljubavi i saveza, a o tome čitamo u kasnijim tekstovima Staroga zavjeta. Isto tako, Jahve je ime tvoreno od četiri hebrejska suglasnika, tetragrama YHWH, što znači „Ja sam koji jesam“ (Izl 3,14), odnosno

⁷² Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 116-117.

⁷³ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 126.

⁷⁴ Usp. Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 107.

Gospodin.⁷⁵ Ovakvim spajanjem dvaju imena autor želi naznačiti da se radi o istom Bogu, onom koji je stvorio svijet i koji se objavio i sklopio savez s izraelskim narodom.⁷⁶

Bog je u ovom izvještaju prikazan na antropomorfan način budući da će vrtom i brine za zemlju te komunicira s ljudima koje će stvoriti što označava Božju blizinu i bliskost sa stvorenjima.⁷⁷

3.2. Stvaranje čovjeka

Uspoređivanje Boga s lončarom u ovom će izvještaju prikazati Božje oblikovanje čovjeka pomoću vode i zemlje te na taj način naglasiti Njegovu stvarateljsku moć i slobodu i „posvemašnju ovisnost čovjeka o Bogu, Božju ljubav i brigu za čovjeka, ali i veličinu i dostojanstvo čovjekovo.“⁷⁸ Nakon što je oblikovan, čovjek još uvijek nije živo biće te će Bog „lončar“ biti i udahnitelj života koji će čovjeku dati svoj dah života te će tako postati živa duša. Dakle, čovjek je sastavljen od dva principa, zemaljskog i božanskog, a dah života koji je primio od Boga čini ga jedinstvenim i različitim od ostalih bića.⁷⁹

3.2.1. Čovjek od zemaljskog praha

„Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša“ (Post 2,7). Boga se stvaranjem čovjeka u drugom izvještaju uspoređuje s lončarom; tvori čovjeka kao lončar posudu od gline. Na taj način pisac želi prikazati čovjekovu ovisnost o Bogu kao njegovom jedinom Stvoritelju koji ga oblikuje po svojoj volji, ali i apsolutnu pozornost Boga usmjerenu prema biću koje stvara.⁸⁰ Dakle, „to dovodi čitatelja do prihvaćanja temeljne istine: iako je stvoren polazeći od zemlje i načinjen radi nje, ljudsko biće nije jednostavno dijete zemlje, niti je rezultat slučaja, jer svoj početak i svoj poziv ima u ljubaznom projektu Boga, stvoritelja i spasitelja.“⁸¹

Zanimljivo je primjetiti kako riječ *'Adam* koja označava čovjeka i čovječanstvo, zapravo proizlazi iz riječi *'adama*, što znači zemlja. Te se riječi u nekim jezicima prevode

⁷⁵ Usp. James MC KEOWN, *Genesis*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Cambridge, 2008., str. 30.

⁷⁶ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 116.

⁷⁷ Usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, str. 128-129.

⁷⁸ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 117.

⁷⁹ Usp. *Isto*, str. 118.

⁸⁰ Usp. James MC KEOWN, *Genesis*, str. 31.

⁸¹ PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, „Što je čovjek?“ (*Ps 8,5*) Putovanje kroz biblijsku antropologiju, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., str. 28.

kao „human/ljudski i humus/zemlja“⁸² te na taj način usko vežu čovjeka sa zemljom od koje je nastao. No, budući da ne postoji konkretna etimološka veza između ovih riječi, one su samo povezane asonancom⁸³ koja pomaže naglasiti određenu stvarnost. Čovjeka se od početka poistovjećuje s nečim što je krhko i smrtno, kao što je prah, a to vidimo i u kasnijim starozavjetnim tekstovima (Post 18,27). Izgleda da je Bog namjerno načinio čovjeka od nečeg tako prolaznog i krhkog te na taj način pokazao kako uz pomoću Njegova daha, biće od takvog materijala poprima novu dimenziju te udiše dah života.⁸⁴ Dakle, „Adamova ranjivost je također jasno implicirana budući da, ako čovjek nije ništa više od praha oživljenog Božjim dahom, onda ako Bog uskrati svoj dah, 'Adam se vraća u 'adamu.“⁸⁵ Budući da su čovjek i zemlja tako povezani, za razliku od ostalih bića, on je dužan brinuti o toj zemlji kako bi mogao uživati u njenim plodovima. Isto tako, sve ono loše što pogodi zemlju, pogodit će i čovjeka, odnosno osnovu njegova postojanja, budući da jedno bez drugoga ne mogu opstati.⁸⁶

3.2.2. Dah života

Spomenuti „dah života“, kojega je Bog udahnuo u čovjeka, označava duboku povezanost Boga i čovjeka; Bog zapravo daje čovjeku svoj dah i na taj način možemo reći da imaju zajednički dah i život. Grgur iz Nise, kako prenosi autor Andrew Louth, naglašava bitnost jedinstva duše i tijela kako ne bi došlo do grčkog dualističkog poimanja čovjeka.⁸⁷ On govori o redoslijedu stvaranja čovjeka: Bog je čovjeka prvo oblikovao prahom, odnosno zemljom, a tek onda udahnuo dah života, dušu. To bi onda značilo da je tijelo bitnije od duše s obzirom da je prvo stvoreno i samim time plemenitije od duše. No, budući da je čovjek jedno biće koje se sastoji od duše i tijela, ova dva aspekta čovjeka ne treba na taj način dijeliti jer je početak njegovog života jedan. U istom djelu autora Loutha navodi se Augustinovo tumačenje da je, iako je tijelo stvoreno „prvo“, duša cijelo vrijeme bila

⁸² PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, „Što je čovjek?“ (Ps 8,5) Putovanje kroz biblijsku antropologiju, str. 27.

⁸³ Asonanca označava stilsko izražajno sredstvo, zvučnu sličnost koja ponavljanjem samoglasnika postiže određeni ugođaj ili efekt. Usp. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elhuXA%3D%3D (30.11.2023.).

⁸⁴ Usp. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, „Što je čovjek?“ (Ps 8,5) Putovanje kroz biblijsku antropologiju, str. 27-28.

⁸⁵ James MC KEOWN, *Genesis*, str. 31.

⁸⁶ Usp. *Isto*, str. 32.

⁸⁷ Usp. Silvana FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2,4b-25), u: *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 2, str. 319.

spojena s tijelom.⁸⁸ Ovdje možemo promišljati o tome na koji je način duša bila prisutna u tijelu, a Augustin kaže da je „duša možda već stvorena, ali je još bila u Božjim ustima, odnosno u njegovoj istini i mudrosti.“⁸⁹

Dakle, čovjek stvoren od praha Božjim dahom postaje živo biće, hebr. *nefeš hajjah*. Čovjek se u ovom dijelu ne razlikuje od životinja budući da su i one stvorene na identičan način te se za njihovo stvaranje također koristi riječ *nefeš* (Post 2,19) s obzirom da ova riječ tehnički označava „posjedovanje života“. S obzirom da se posjedovanjem života čovjek ne razlikuje od životinja, ono što ga čini jedinstvenim je upravo Božji dah koji mu je darovan i koji ga dovodi u bliži odnos s Bogom, za razliku od svih ostalih stvorenja.⁹⁰

3.3. Eden

U drugom izvještaju o stvaranju zemlja je najvažniji faktor, čiji je glavni i središnji interes čovjek.⁹¹ Čovjek će biti taj koji će brinuti o zemlji koja mu je darovana, ali će također biti stavljen na kušnju. Bog nakon slike „lončara“ postaje „poljodjelac“ „koji velikodušno pripravlja za svoje stvorenje svaku vrstu dobara potrebnih i korisnih za život: stablima s plodovima, koja su dana za prehranu, pridodane su biljke za divljenje i zbog njihove ljepote [...] I smještaj vrta [...] poziva na shvaćanje da je Eden upravo ova naša zemlja, povjerena odgovornosti čovjeku.“⁹²

U Edenskom vrtu koji je opisan kao raj, smještena su dva stabla: stablo života i stablo spoznaje dobra i zla. Čovjeku će biti zabranjen plod sa stabla spoznaje dobra i zla, no čovjek će u svojoj želji da postane poput Boga, pokleknuti i udaljiti se od Njega.

3.3.1. Opis i naseljavanje Edenskog vrta

„I Jahve, Bog, zasadi vrt na istoku, u Edenu, i u nj smjesti čovjeka koga je napravio. Tada Jahve, Bog, učini te iz zemlje nikoše svakovrsna stabla – pogledu zamamljiva a dobra za hranu – i stablo života, nasred vrta, i stablo spoznaje dobra i zla“ (Post 2,8-9). Bog stvara vrt pogodan za čovjeka; zemlja je natopljena vodom stoga je dobra za obrađivanje i davanje plodova. Dakle, Edenski vrt ima sve ono što je čovjeku potrebno za život.⁹³

⁸⁸ Usp. Andrew LOUTH, *Genesis 1-11*, (Ancient Christian Commentary on Scripture: Old Testament, I), IVP Academic, Illinois, 2001., str. 51.

⁸⁹ Andrew LOUTH, *Genesis 1-11*, str. 50-51.

⁹⁰ Usp. James MC KEOWN, *Genesis*, str. 32.

⁹¹ Usp. Ephraim A. SPEISER, *Genesis*, Doubleday & Company, Garden City, 1982., str. 18.

⁹² PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, „Što je čovjek?“ (*Ps 8,5*) Putovanje kroz biblijsku antropologiju, str. 87-88.

⁹³ Usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, str. 129-130.

Govorom o svakovrsnim stablima autor želi prikazati idealan i savršen vrt u kojima ta stabla imaju jednaku svrhu ukrašavanja kao i hrane za čovjeka. Iako je Bog čovjeka smjestio u prekrasni, božanski vrt, to ne znači da je čovjek „zaslužio“ živjeti na takvom mjestu; iz Božje ljubavi prema čovjeku on će postati gospodar zemlje koja mu je darovana.⁹⁴

Autori često promišljaju o razlogu zbog kojega je Bog čovjeka smjestio u vrt. U retku 15 piše da je Bog smjestio čovjeka u vrt kako bi ga obrađivao i brinuo se o njemu (kao i zbog onoga što slijedi), ali to ne može biti jedini i pravi razlog; radije se vraćamo na prethodno poglavlje, na Post 1,26. Ovaj redak govori istinu o razlogu stvaranja čovjeka, a to je da bude gospodar ostalim bićima na zemlji, uzdižući ga na puno veću razinu od ostalih samim time što je stvoren na njegovu sliku, dok Post 2,8 samo detaljnije govori na koji način je to učinjeno.⁹⁵

Istok Izraela je moguća lokacija Edenskog vrta, budući da autor govori kako je Bog zasadio vrt „na istoku“.⁹⁶ Post 2,10-14 govori o izvoru četiriju rijeka: Pišon, Gihon, Tigris i Eufrat. Pišon je možda pretpovijesna rijeka u Arabiji koja teče prema Perzijskom zaljevu, Gihon, budući da teče kroz Kuš je moguća rijeka Nil, dok Eufrat i Tigris teku kroz Irak i izvire iz istočne Turske te se uljevaju u Perzijski zaljev. Kada ove rijeke usporedimo s današnjom slikom svijeta, možemo pretpostaviti da se potopom u Noino vrijeme ta slika toliko promijenila da je više ne možemo prepoznati u sadašnjem obliku.⁹⁷

Kao što smo spomenuli, u vrtu nikoše razna stabla dobra za hranu, no spominju se i dva posebna stabla – stablo života i stablo spoznaje dobra i zla. Stablo života može upućivati na smrtnost čovjeka, odnosno život dok su ljudi još uvijek bili u Edenu, a stablo spoznaje dobra i zla znanje o dobru i zlu, tj. znanje o raspoznavanju onoga što je dobro od lošega.⁹⁸

3.3.2. Stablo života i stablo spoznaje dobra i zla

Kao što smo prethodno naveli, u Edenskom vrtu nalaze se dva posebna stabla: stablo života i stablo spoznaje dobra i zla. U Svetome pismu naznačeno je da se stablo života nalazi u sredini vrta, no nalazi li se tamo i stablo spoznaje dobra i zla?

⁹⁴ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 137-138.

⁹⁵ Usp. Željko GREGOR, Rječnik stvaranja iz Postanka 1-3 u Petoknjižju i u drugim antičkim zapisima o stvaranju, str. 30.

⁹⁶ Usp. James MC KEOWN, *Genesis*, str. 33.

⁹⁷ Usp. Paul LAWRENCE, *Atlas biblijske povijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., str. 15.

⁹⁸ Usp. James MC KEOWN, *Genesis*, str. 33.

Stabla su u Bibliji vrlo često simbol života budući da ostaju zelena i tijekom ljetnih suša. Babilonski ep o Gilgamešu također spominje biljku koja daje mladost i život onima koji bi pojeli njen plod i na taj način dobili puninu života, odnosno besmrtnost.⁹⁹ Postoje mnogi mitovi koji govore o stablima i biljkama kao simbolima života, što je ljude privlačilo. Zato autor koristi tu sliku kako bi objasnio da Bog čovjeku nije uskratio besmrtnost, nego upravo suprotno: „On je čovjeka stvorio i dao mu dar besmrtnosti, vječnog blaženstva i vječnog, božanskog života. To je veliki dar čovjeku. Bog je čovjeka uveo u svoj rad da tu uživa plod života i bude dionikom božanskog života.“¹⁰⁰ Biblijsko stablo života nalazi se, rekli smo, u sredini vrta. Neki autori, proučavajući starohebrejsku poeziju, tvrde kako se ovdje zapravo radi o istom stablu, odnosno da je stablo spoznaje dobra i zla zapravo stablo života. Ovdje se, naime, koristio pjesnički paralelizam; u drugom dijelu rečenice ponavlja se sadržaj prvog dijela, samo drugačijim riječima.¹⁰¹ Isto tako, stablo spoznaje dobra i zla spominje se samo dva puta u čitavoj Bibliji i o njemu se zna puno manje od stabla života koje možemo pronaći na raznim mjestima Biblije (npr. u Mudrim izrekama).¹⁰² No, o stablu života u Postanku govori se samo na početku stvaranja vrta i na kraju kada je čovjek iz njega istjeran kako ne bi posegnuo za njim, a na stablo spoznaje dobra i zla, koje se spominje između, stavljen je veći naglasak s obzirom na ono što će uslijediti i dovesti do toga da čovjek bude izbačen iz vrta.¹⁰³

S druge strane, ako se i ne radi o istome drvetu i ostavimo li stablo života postrani i govorimo isključivo o stablu spoznaje dobra i zla, prema hebrejskoj sintaksi to se stablo također nalazilo u sredini: „Ta specifičnost sintakse hebrejskog jezika sastoji se u tome da se oznaka mjesta umeće u rečenicu između dvaju ili više koordiniranih objekata i da se smješta iza objekta čija je formulacija kraća, ali da se odnosi na sve koordinirane objekte“.¹⁰⁴ To bi značilo da je autor koristio hebrejsku riječ *betok* koja govori o lokaciji ovih stabala, a budući da se nalazi između jednog i drugog drveta to znači da se oba nalaze u sredini vrta, jedno pored drugog.¹⁰⁵

⁹⁹ Usp. Gordon WENHAM, *Word Biblical Commentary, Vol. 1: Genesis 1-15*, str. 132.

¹⁰⁰ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 126.

¹⁰¹ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 138-139.

¹⁰² Usp. Walter BRUEGGEMANN, *Genesis: Interpretation: A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, John Knox Press, Atlanta, 1982., str. 45.

¹⁰³ Usp. Anto POPOVIĆ, Stvaranje čovjeka i izgon iz zemaljskog raja (Post 2,4 – 3,24). Starije (dijakronijsko) i novije (sinkronijsko) tumačenje biblijskog teksta, u: *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 1, str. 100.

¹⁰⁴ Anto POPOVIĆ, Stvaranje čovjeka i izgon iz zemaljskog raja (Post 2,4 – 3,24). Starije (dijakronijsko) i novije (sinkronijsko) tumačenje biblijskog teksta, str. 100.

¹⁰⁵ Usp. *Isto*, str. 101-102.

Stablo spoznaje dobra i zla ima potpuno drugačije značenje u odnosu na drvo života s obzirom na ono što je čovjeku rečeno da će mu se dogoditi pojede li njegov plod: „Sa svakog stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti“ (Post 2,17). Vidimo kako ovdje Bog zabranjuje čovjeku jesti sa stabla spoznaje dobra i zla što postavlja negativan odnos između čovjeka i stabla budući da će umrijeti pojede li njegov plod. No, to onda može upućivati na to da čovjek smije jesti sa stabla života; to bi onda značilo da će mu stablo života osigurati život te da smrt nikada ne bi uslijedila.¹⁰⁶ „Ali stih čini više – nagoviještava razvoj radnje i stoga predstavlja glavnu točku napetosti koja pokreće priču. Stoji kao da je njegova strašna prijetnja bila neizbježna sudbina.“¹⁰⁷ Isto tako ne znamo je su li prvi ljudi uopće znali za postojanje stabla života. Stavljani su pred iskušenje kojega, čini se, nisu bili ni svjesni. Bog je postavio ovo zabranu kao znak njegove milosti zato što im je time dao slobodnu volju da sami odluče što će napraviti – s kojega će stabla jesti i hoće li prekršiti njegovu zapovijed.¹⁰⁸ Da prvi par nije jeo sa stabla spoznaje dobra i zla, odnosno da nisu prekršili Božju zapovijed, stablo života bi im bilo darovano kao nagrada za vjeru u Boga koji ih je stvorio. Prema tome, možemo zaključiti da prvi ljudi nisu znali za postojanje stabla života i da s njega nisu jeli prije stabla spoznaje dobra i zla, a ni poslije zato što im je Bog zabranio i stavio zaštitu da više nikada ne mogu ući u vrt i posegnuti za njim.¹⁰⁹

Glavni čovjekov problem zbog kojeg stalno upada u grijeh je želja za potpunom moći, neovisnosti i slobodom koja je pripisana jedino i isključivo Bogu. Stvaranjem je čovjek dobio samostalnost preko božanske biti i tako bio u posjedu spoznaje dobra i zla, no budući da opet ovisi o Bogu, želi se od njega odijeliti tako postajući apsolutno slobodan i sam odlučivati i birati što je dobro, a što zlo.¹¹⁰ Pojam dobra i zla označava „sve“, kao što to označavaju „nebo i zemlja“, tako da korištenjem tog pojma zapravo želimo izraziti sve ono što možemo znati, a to zna samo Bog. Zato je naziv stablu spoznaje dobra i zla „dao biblijski pisac na temelju ljudskog iskustva poslije grijeha“¹¹¹, zato što je čovjek zaista uvidio da je ono što mu Bog govori dobro te da je to ovim činom izgubio, a isto

¹⁰⁶ Usp. George W. COATS, *Genesis: With an Introduction to Narrative Literature (The Forms of the Old Testament Literature)*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1983., str. 53.

¹⁰⁷ George W. COATS, *Genesis: With an Introduction to Narrative Literature (The Forms of the Old Testament Literature)*, str. 53.

¹⁰⁸ Usp. Andrew LOUTH, *Genesis 1-11*, str. 60.

¹⁰⁹ Usp. Anto POPOVIĆ, Stvaranje čovjeka i izgon iz zemaljskog raja (Post 2,4 – 3,24). Starije (dijakronijsko) i novije (sinkronijsko) tumačenje biblijskog teksta, str. 103.

¹¹⁰ Usp. Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 139.

¹¹¹ Adalbert REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, str. 140.

tako uvidio zlo koje je prekršajem Božje zapovijedi zaslužio. Isto tako, plod stabla spoznaje dobra i zla nije im donijelo veće znanje kojem su se nadali, a koje je pridržano samo Bogu, nego samo osjećaj srama i golotinje.

3.3.3. Stvaranje „pomoći kao što je on“ (Post 2,18-23)

Bog nije želio da čovjek bude sam. Želio je stvoriti „pomoć kao što je on“ (Post 2,18) pa je tako načinio životinje, na isti način kao i čovjeka – od zemlje, ukazujući na to da su i one živa bića. Zanimljivo je primjetiti kako riječi „životinje“ i „živo“, hebr. *hajjah* zapravo upućuju i predviđaju Evu, hebr. *havvah*. Životinje koje su spomenute u ovom poglavlju, Bog je smatrao naprikladnijima za čovjeka, a moć nad njima zadobio je imenovanjem svake od njih¹¹²: „Tada Jahve, Bog načini od zemlje sve životinje u polju i sve ptice u zraku i predvede ih čovjeku da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvorenje čovjek prozove, da mu tako bude ime“ (Post 2,19). Stvaranje dakle nije bilo dovršeno sve dok čovjek nije imenovao svaku životinju i tako sudjelovao u Božjem stvarateljskom djelu. Kada Bog govori da čovjeku treba „pomoć kao što je on“, misli na nekoga tko će moći stajati nasuprot čovjeka, biti poput njega, njemu ravan. Iz tog razloga Bog stvara ženu: „Od rebra što ga je uzeo čovjeku napravi Jahve, Bog, ženu pa je dovede čovjeku“ (Post 2,22). Bog je stvorio ženu, Evu, koja označava Adamovu družicu s kojom je jednakopravan i koja ima jednako dostojanstvo te tako njih dvoje postaju prava Božja slika u svijetu i predstavljaju praoblik ženidbe kakvu je Bog htio.¹¹³

Kada je uzimao Adamovo rebro¹¹⁴ kako bi napravio ženu u Post 2,21, „Bog, pusti tvrdi san na čovjeka te on zaspa.“ Autor ovdje koristi pojam sna koji ukazuje na Božju aktivnost i blizinu dok je čovjek pasivan, a isto tako predstavlja ono za čime je čovjek čeznuo, a što će mu sada Bog ostvariti. Isto tako, san koji predstavlja smrtnost čovjeka, buđenjem postavlja čovjeka na novu, bolju razinu života kada uvidi da mu je Bog oduzeo onu samoću i usamljenost koju je do tada osjećao, dovevši mu ženu s kojom će tvoriti zajednicu.¹¹⁵

Čovjek je biće odnosa te mu je iz tog razloga potrebno biće slično njemu, partnerica, a ne „kućna pomoćnica“. Već na početku stvaranja žene Eve, autor naznačava njihovu

¹¹² Usp. Gordon WENHAM, *Word Biblical Commentary, Vol. 1: Genesis 1-15*, str. 138.

¹¹³ Usp. Eva, u: Karl RAHNER – Herbert VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, str. 152-153.

¹¹⁴ Riječ „rebro“, prevedena s hebr. *šēla* ' ne označava specifično dio ljudskog tijela, nego se radije tumači kao „bok“ ili „strana“ što ukazuje na jednakost muškarca i žene koji stoje jedno uz drugo, „bok uz bok“. Usp. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, „Što je čovjek?“ (*Ps 8,5*) Putovanje kroz biblijsku antropologiju, str. 186.

¹¹⁵ Usp. Richard PAVLIĆ, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, str. 327.

jednakost tako što je Bog stvara iz Adamovog rebra, „a u sumerskom jeziku „rebro“ je značilo drugo lice jednine osobne zamjenice – „ti“.“¹¹⁶ To znači da je ona za njega osoba, a ne sredstvo. Isto tako, njihova jednakost i dostojanstvo očituje se i u činjenici da su oboje stvoreni, načinjeni od iste tvari. Mnogi su promišljali o tome jesu li njih dvoju uistinu ravnopravni; neki su smatrali da je čovjekovo dostojanstvo veće budući da je stvoren prvi, dok su drugi držali da je čovjek bio nepotpun bez žene što je nju prema tome činilo važnijom od njega. No, autor uporno naglašava njihovu jednakost što se u konačnici odražava u njihovoj zajednici, odnosno ljubavi, a to možemo vidjeti i iz čovjekovog oduševljenja kada je ugledao ženu, osobu jednaku njemu¹¹⁷: „Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega! Ženom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta“ (Post 2,23). Izraz u prvoj rečenici na hebrejskom jeziku je označavalo rodbinsku vezu, odnosno svaku vrstu bliskog odnosa između ljudi. Taj je odnos između muškarca i žene na puno većoj razini od rodbinskih i ostalih bliskih veza „stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu“ (Post 2,24).¹¹⁸

Dakle, muškarac i žena imaju apsolutno jednako dostojanstvo, iste su naravi i vrijednosti. Ono što ih čini različitima je spolnost, a upravo se u njoj nadopunjuju i tvore svoju zajednicu koja se tumači kao temelj braka.¹¹⁹

3.4. Muškarac i žena

„Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo. A bijahu oboje goli – čovjek i njegova žena – ali ne osjećahu stida“ (Post 2,24-25). Ovim rečenicama završava opis drugog izvještaja o stvaranju, a upravo se u njima krije „prasakrament – prvi i najstariji vidljivi znak i sliku samoga Stvoritelja i njegova spasenjskog plana s čovjekom.“¹²⁰ Čovjek se osjećao usamljenim budući da životinje nisu bile dovoljno jednake njemu – trebao je nekoga pomoću koga će moći upotpuniti svoju osobnost i tko će mu biti jednak po naravi. Bog mu dovodi ženu, a njegov ushit rezultirat će njihovim, odnosno ženidbenim jedinstvom. Dakle, možemo reći da je Bog već u

¹¹⁶ Božo LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života. Biblijske teme vezane uz egzistenciju suvremenoga čovjeka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., str.180.

¹¹⁷ Usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, str. 132-133.

¹¹⁸ Usp. Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 124.

¹¹⁹ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., str. 36-37.

¹²⁰ Marijo VOLAREVIĆ, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene. Biblijsko-teološko-antropološka promišljanja Ivana Pavla II., u: *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 4, str. 872.

Postanku ustanovio sakrament braka, sakrament u kojem čovjek istinski može osjetiti što znači „jedinstvo u dvoje“.¹²¹

„Muškarac i žena bijahu goli, ali ne osjećahu stida“ implicira čistoću i nevinost prvih ljudi koji su jedno na drugo gledali kroz sliku Boga te se na taj način mogu apsolutno darivati jedno drugome tako tvoreći zajednicu ustanovljenu na ljubavi, odnosno u Bogu koji jest ljubav. To međusobno darivanje i uzajamna ljubav rezultirat će posebnim Božjim darom koji muškarca i ženu ponovno uvrštava u stvarateljski čin, a to je plodnost.¹²²

Brak je osim uzajamne ljubavi i poštivanje partnera, usmjeren na rađanje potomstva. To se konkretno u drugom izvještaju o stvaranju ne spominje, no vratimo li se na Post 1,28 vidimo da je Bog muškarcu i ženi rekao: „Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite.“ Djeca su veliki Božji blagoslov, ali ako se dogodi da je rađanje djece u određenom trenutku nemoguće, treba zapamtiti da su muž i žena i dalje ona zajednica koja je ustanovljena kod prvih ljudi koja i dalje ima svoju vrijednost i koja će trajati cijeloga života.¹²³ „I bit će njih dvoje jedno tijelo“ predstavlja zajedništvo, odnosno obitelj koju muškarac i žena tvore te rečenica „stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu“ označava da njih dvoje sami tvore svoju zajednicu, a potomstvo kao Božji dar tu će zajednicu samo proširiti.¹²⁴

4. Usporedba opisa stvaranja

Prvi i drugi izvještaj o stvaranju posjeduju određene sličnosti, ali i razlike koje nas navode da pomislimo kako se radi o dva potpuno različita stvaranja, odnosno da pisci govore o dva različita svijeta. Treba uzeti u obzir da, iako govorimo o dva izvještaja o stvaranju, oni zajedno tvore jedan izvještaj koji prikazuje stvaranje istoga svijeta: prvi opisuju stvaranje svijeta dok je drugi usredotočen na opširniji opis stvaranja čovjeka. Govorimo o različitim autorima koji se međusobno nadopunjuju i tvore konačni prikaz svijeta te ih stoga nikako ne treba odvajati.¹²⁵

¹²¹ Usp. Marijo VOLAREVIĆ, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene. Biblijsko-teološko-antropološka promišljanja Ivana Pavla II., str. 863.

¹²² Usp. *Isto*, str. 865.

¹²³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija „Gaudium et spes“ o Crkvi u suvremenom svijetu, (7. XII 1965.), br. 116, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1998.

¹²⁴ Usp. Richard PAVLIĆ, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, str. 329.

¹²⁵ Usp. Božidar MRAKOVČIĆ, *Biblijska pitanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., str. 48-49.

4.1. Različite predaje

U opisu prvog i drugog izvještaja o stvaranju spomenuli smo kako su pisci izvještaja različiti: prvi izvještaj pripada svećeničkoj, a drugi jahvističkoj predaji. Kroz govor o izvještajima već su se naslućivale razlike između ovih pisaca, u načinu i stilu pisanja, prikaza Boga i njegovih imena, općenito razlike antrpoloških i teoloških naglasaka. Svećenička i jahvistička predaja prve su razlike prvog i drugog izvještaja o kojima ćemo govoriti jer određuju ton i način pisanja izvještaja te oblikuju potpuno drugačiji prikaz stvaranja.

4.1.1. Svećenička predaja

Svećenička predaja nastala je za vrijeme i neposredno nakon babilonskog sužanjstva između 6. i 5. st. pr. Kr. Možemo reći da je na pisca ove predaje utjecalo i okruženje u kojem je predaja nastala, a koja obuhvaća razdoblje i nakon sužanjstva prije kojeg su Židovi bili pod utjecajem raznih politeističkih religija, ali se nakon oslobođenja vraćaju monoteizmu obnavljajući ćudoredni život u Izraelu. U Izraelu svetište postaje središte nacionalnog identiteta naroda, stoga ne ćudi da se pisac jako interesirao za obrede i bogoštovlje.¹²⁶

Svećenička predaja obuhvaća prvo i početak drugog poglavlja Knjige Postanka, što je samo dio cjelovite svećeničke predaje koja završava opisom Mojsijeve smrti (Pnz 34,7-9). Ova predaja je najmlađi, odnosno najkasniji pisani izvor, a naziv je dobila, kao što smo već spomenuli, po svom interesu za obrede, svećenike i bogoštovlje općenito što je izraženo u kasnijim poglavljima Postanka, kao i knjigama nakon Postanka. Specifićnosti ove predaje iznimno su prepoznatljive budući da često koristi podjele, formule te sadrži posebnosti u sadržaju koristeći jedinstven rječnik i svećani stil pisanja. Ono što možemo primjetiti i što svećeničkog pisca razlikuje od jahvističkog jest da ne upotrebljava iscrpne opise radnja, bića i osoba. Npr. kod stvaranja ćovjeka ne ulazi u detalje od ćega Bog stvara ćovjeka, znamo samo da ga je stvorio rijećju. Svećenićki pisac u Bibliji koristi nekoliko imena za Boga: u Postanku je to Elohim, a kasnije El Šaddai i Jahve.¹²⁷ Osim korištenja klasifikacije, podjele i formula, svećenićki pisac brine i o kronologiji koja obuhvaća početak i povijest nastanka svijeta, kronološki opisujući stvaranje svijeta u sedam dana, opisujući dan po dan. To je napisano u obliku pjesme koja je po svojoj formi

¹²⁶ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 41.

¹²⁷ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta I*, str. 283-287.

na tim prostorima bila dosta poznata. Takvim načinom pisanja i opisivanja stvaranje svijeta čini tekst lako čitljivim.¹²⁸

Kada je Petoknjižje nastajalo više samostalnih spisa objedinilo se u jednu cjelinu stoga je moguće da su se pojedini spisi mijenjali i u njih umetali dodatni tekstovi. Što se tiče svećeničkih spisa, možemo reći da se on najmanje mijenjao budući da sadrži posebnu i specifičnu teologiju, kao i stil pisanja. U svakom slučaju, većina autora prihvaća tradicionalnu predaju kao samostalnu, napisanu za vrijeme i nakon sužanjstva.¹²⁹

4.1.2. Jahvistička predaja

Jahvistička je predaja kao cjelina najstarija od svih predaja. Različiti autori su oko 9. st. pr. Kr. usmene predaje koje su kružile u Izraelu objedinili u jednu cjelinu¹³⁰, a jahvistička predaja je svoj današnji oblik dobila u 10. st. pr. Kr.¹³¹ U tim usmenim predajama, ono što nas ovdje najviše zanima, nalazi se i stvaranje svijeta i čovjeka. Jahvistički izvor obuhvaća Post 2,4b do Jš 24, no ne zna se gdje on točno završava. Moguće je da završava¹³² zaposjedanjem obećane zemlje budući da je za jahvističkog pisca to bilo najvažnije obećanje koje je Bog dao narodu.¹³³

Stil jahvističke potpuno je drugačiji od svećeničke predaje, odnosno izvora. Vidjeli smo da svećenički pisac ne upotrebljava detaljne opise, dok je jahvistički opis vrlo živ i detaljan. „Događaje spasenja i istinu vjere iznosi ova tradicija živim, slikovitim, pjesničkim stilom, dubokim i istančanim psihološkim zapažanjima, snažnim i smionim izričajima koje je gotovo nemoguće domisliti i prevesti.“¹³⁴ Naziv „Jahvist“ ovaj je pisac dobio upotrebljavajući vlastito ime za Boga Izraelova, a to je Jahve. Svećenički pisac za Boga je upotrebljavao naziv Elohim. Već smo napomenuli da se naziv elohim koristio kao naziv svih božanskih bića i bogova. U svijetovima gdje je postojalo više bogova, svaki od „elohima“ imao je i svoje ime (kao što smo vidjeli u mitovima s početka). Svećenički je pisac znao za samo jednoga Boga tako da ga naziva jednostavno Elohim, a ime Jahve nije koristio jer je u svojem izvještaju govorio da je Bog ime Jahve objavio tek na Sinaju. Jahvist je svoje ime dobio upravo zbog korištenja imena Jahve, te nije mario

¹²⁸ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 41.

¹²⁹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta I*, str. 301-304.

¹³⁰ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 34.

¹³¹ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 21.

¹³² O mogućim krajevima Jahvističkog izvora vidjeti bilješke u: Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta I*, str. 277-278.

¹³³ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta I*, str. 277.

¹³⁴ Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 20-21.

za to kada je ime objavljeno. Na ovog pisca stvaranje u šest dana nije moglo utjecati budući da je njegov izvještaj nastao prije svećeničkog. On je preuzimao starije predaje koje su možda potjecale iz Abrahamova i Mojsijeva vremena te ih preradio. To je isto napravio i svećenički pisac, no on ih je toliki promijenio da se starina više nije mogla uopće prepoznati, dok Jahvist neke elemenete ipak ostavlja nepromijenjenima. Zbog toga možemo primjetiti određeno pogansko podrijetlo, a primjer toga je opis stanja svijeta prije potopa u Post 6,1-4 gdje govori kako su Božji sinovi općili s kćerima ljudskim što podjseća na grčke i ostale mitove u kojima bi se iz tih odnosa rađali određeni heroji. Jahvist koristi ovu prapogansku sliku kako bi prikazao da se sve međusobno isprepliće, a odnos Božjih sinova s kćerima ljudskim smatrao je vrhuncem zla. Jahvist prešućuje kako su se iz tih odnosa rodili divovi, nego je samo spomenuo Nefile koji su u to vrijeme postojali na zemlji.¹³⁵ Dakle, Jahvist piše puno šarolikije i živahnije od svećeničkog pisca te možemo primjetiti kako su mu raspoloženje i atmosfera važniji od sadržaja i oblika kojim piše. „Kao pjesnik on daleko nadilazi svećeničkog pisca. A što se dubine tiče, tu su podjednaki. No što se tiče točnosti, Jahvist se sa svećeničkim piscem ne može mjeriti.“¹³⁶

Jahvist puno govori o odnosu čovjeka i Boga kojeg prikazuje na antropomorfistički, ljudski način. Bog iz ljubavi i s ljubavlju oblikuje čovjeka i udahnuje mu dah života, a taj skladan odnos između njih poremetit će čovjekov grijeh koji je odgovoran i za druga brojna pitanja koja čovjeku predstavljaju muku, teret, bol i patnju. No, Bog je uvijek veći od grijeha i čovjekovih slabosti tako da on nije samo pravedan nego i milostiv.¹³⁷ Zato možemo reći da ovaj izvor sadrži snažnu teološku poruku: govori o ljudskom grijehu i krivici s jedne i Božje obećanje spasenja s druge strane. Usprkos čovjekovim grijesima i slabostima, Bog će ga zauvijek pratiti i ostvarivati svoja obećanja.¹³⁸

Kada govorimo o promjenama u datiranju jahvističkog izvora, pretpostavlja se da on zaista donosi prvi i sveobuhvatni prikaz povijesti. No, taj povijesni prikaz sada se smješta prije, za vrijeme ili malo nakon babilonskog sužanjstva, oko 6. st. pr. Kr. Dakle, dio jahvističkih tekstova smješta se u vrijeme sužanjstva, što ne znači da ne sadrži i starije predaje.¹³⁹

¹³⁵ Usp. Diego ARENHÖVEL, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, str. 14-16.

¹³⁶ *Isto*, str. 17.

¹³⁷ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 20.

¹³⁸ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta I*, str. 279.

¹³⁹ Usp. *Isto*, str. 302.

4.2. Redoslijed i detalji opisa stvaranja

Prvi izvještaj govori o Božjem stvaranju svijeta u sedam dana. Kroz povijest su određeni ljudi takav prikaz stvaranja shvaćali doslovno te zato trebamo naglasiti kako ovaj vremenski period i općenito opis stvaranja nije znanstveni niti povijesni opis svijeta. Moguće je da se radi o sedmodnevnom tjednu kojeg je Izrael preuzeo iz Mezopotamije, a s obzirom da je Abraham došao s tog područja, moguće je da je od njega poteklo mjerenje vremena u obliku tjedna od sedam dana. Svećenički je pisac time želio prikazati kako je sedam dana kao tjedan imao svoj početak već kod stvaranja svijeta u kojem će ljudi raditi šest dana u tjednu, a sedmi će dan odmarati i posvetiti dan Bogu.¹⁴⁰ S druge strane, drugi izvještaj ne govori o sedmodnevnom stvaranju, već je cijeli opis stvaranja smješten u jednome danu.

U prvom izvještaju zemlja je opisana kao pusta i prazna, samo je duh Božji lebdio nad vodama. Voda je predstavljena kao negativan element koji donosi pustoš i stvara kaos te je zato bilo potrebno stvoriti svod koji će razdvojiti vode i pripremiti zemlju za nadolazeća stvarateljska djela. Suprotno tomu, u drugom izvještaju voda je blagodat, ona koja donosi život pomoću koje će se zemlja napajati i roditi plodove. Dok se u prvom izvještaju opisuje stvaranje nebeskih tijela, prirode i životinja, drugi izvještaj gotovo uopće ne sadrži opis stvaranja kozmosa, nego radije opisuje ono što se nalazi u čovjekovoj neposrednoj blizini: Edenski vrt kao komad zemlje, stabla, rijeke... Kada je Bog stvorio životinje u prvom izvještaju, on ih ne imenuje, nego iz poziva na množenje, dok je u drugom izvještaju čovjeku prepuštena uloga imenovanja svih stvorenja koje je Bog stvorio.¹⁴¹ „Dati specifično ima svakoj vrsti životinje predstavlja, na prvome mjestu, vršenje mudroznog rasuđivanja, koje zna uočiti sličnosti i razlike između bića, zna hijerarhijski strukturirati skupine i cjeline, zna smjestiti svako u ljestvicu korisnosti.“¹⁴² Isto tako, davanje imena označava jedan oblik moći kojom je čovjek ponovno dobio udio u sustvaranju i gospodarenju nad svim bićama i zemljom. Dakle, možemo reći da je središte u prvom izvještaju kozmogonija koja više opisuje Božje stvaranje svijeta, a u drugom antropogonija koja je usredotočena na čovjeka.¹⁴³ „Prvi nam govori o Božjoj mudrosti i moći, a ovaj drugi o Božjoj ljubavi, o vječnoj ljubavi.“¹⁴⁴

¹⁴⁰ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 41-42.

¹⁴¹ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 114-115.

¹⁴² PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, „Što je čovjek?“ (Ps 8,5) *Putovanje kroz biblijsku antropologiju*, str. 91.

¹⁴³ Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, str. 114-115.

¹⁴⁴ *Isto*, str. 115.

Kada je Bog stvarao prirodu i životinje u prvom izvještaju nije im se izravno obraćao. Njegovo prvo obraćanje je ljudima nakon što ih je stvorio: „I blagoslovi ih Bog i reče im...“ (Post 1,28). Time Bog čovjeku želi pokazati kako je drugačiji i posebniji od ostalih te mu povjerava zemlju i vladavinu nad nižim stvorenjima. Nakon čovjeka, stvaranje je dovršeno te Bog počinu sedmi dan. Tako završava stvaranje prvog izvještaja. U drugom izvještaju u središtu stvaranja je čovjek tako da je opis njegovog stvaranja puno širi i detaljniji. Uspoređujući prvi i drugi izvještaj, možemo vidjeti kako se čovjeka u drugom izvještaju nalazi u posve drugačijem okruženju. Bog čovjeka smješta u Edenski vrt, raj na zemlji. U tom vrtu nalazi se aposlutno sve što čovjeku treba. Iz Edena su izvirale rijeke i natapale zemlju zbog koje nikoše razne biljke i stabla. U prvom izvještaju opisane su biljke koje rastu posvuda te nijedna nije posebno izdvojena, dok se u drugom biljke nalaze isključivo u vrtu izvan kojeg se prostire pustoš. Isto tako, ovdje su izdvojena i detaljnije opisana dva posebna stabla koja se nalaze u vrtu: stablo života i stablo spoznaje dobra i zla.¹⁴⁵ Za razliku od prvog izvještaja, ovdje po prvi put nailazimo na negativnu stvarnost: zlo, zapovijed i zabranu koju Bog postavlja čovjeku u Post 2,16: „Sa svakog stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo!“ Zabrana i posljedica neposluha donosi negativan element u ovaj idiličan vrt u kojeg Bog smješta čovjeka. Time je zapravo Bog čovjeku, uz sve stvoreno, podario i slobodnu volju, ali i odgovornost koja ide uz nju.¹⁴⁶

4.2.1. Čovjek kao vrhunac i središte stvaranja

Bog je dakle u prvom izvještaju potpuno uredio svijet nakon čega stvara čovjeka kao vrhunca njegovog stvarateljskog djela. Možemo reći kako je Bog namjenski uredio i ukrasio svijet kako bi čovjek kao kruna stvaranja u njemu mogao uživati čim je stvoren, bez da u taj svijet ulaže bilo kakav napor. Bog čovjeka stvara s tolikom ljubavlju da je unaprijed pripremio zemlju i svijet kako bi se čovjek na njoj što bolje osjećao.¹⁴⁷ S druge strane, u drugom izvještaju nema vremenske odrednice, a zemlja nema poljsko grmlje i bilje, niti čovjeka koji će obrađivati zemlju. Zato Bog prvo stvara čovjeka. U prvom izvještaju Bog stvara čovjeka riječju, bez tjelesnog naprezanja: „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (Post 1,27). Vidimo da

¹⁴⁵ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta 1*, str. 209.

¹⁴⁶ Usp. Božo LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života. Biblijske teme vezane uz egzistenciju suvremenoga čovjeka*, str. 160.

¹⁴⁷ Usp. *Isto*, str. 42.

Bog odjednom stvara dva čovjeka, odnosno i muškarca i ženu jer su tek njih dvoje zajedno prava slika Boga u svijetu. Tekst u kojemu se govori da su muškarac i žena stvoreni na Božju sliku bila je tema mnogih tumačenja. Ono što će nam najbolje prikazati njegovo značenje su mezopotamska i babilonska kultura koje su smatrale da nazivanje nekoga slikom nekog kralja doslovno označava njegovog predstavnika. Tako je i čovjek slika Božja zato što je gospodar zemlje i svega što je stvoreno te je zato čovjek drugačiji od ostalih bića na zemlji i zbog toga ima posebno dostojanstvo i mjesto u svijetu. Sjetimo se da je svećenički pisac koristio hebr. riječ *barah* za stvaranje živih bića, a za čovjeka je ta riječ upotrebljena čak tri puta što čovjeka ponovno uzdiže iznad ostalih stvorenja te mu daje posebnu ulogu na zemlji.¹⁴⁸

Drugi izvještaj u mnogočemu se razlikuje od prvoga kada govorimo o stvaranju čovjeka. Vidjeli smo da je zemlja pusta i prazna te da je nedostajao čovjek koji će obrađivati zemlju, odnosno da sudjeluje u stvaranju i uređenju svijeta u kojem će živjeti i biti gospodar svega. Možemo reći da čovjek ima posebnu vrijednost u Božjim očima te je stoga on stvoren prvi, prije životinja i prirode. U ovom izvještaju čovjek je u središtu stvaranja te ga zato Bog ne stvara riječju, nego pokazuje poseban trud za njegovo stvaranje: „vlastitim rukama“ oblikuje čovjeka od vode i zemlje. Drugi dio stvaranja čovjeka bio je udahnjivanje daha života u čovjekove nosnice, a rezultat ovih poteza jest čovjek kao predstavnik i muškaraca i žena, tj. čovjeka općenito. Iako je čovjeka i životinje stvorio od iste materije, dah života Bog je udahnuo samo čovjeku te je stoga čovjek živo biće koje je i tijelo i duh u jednome. U prvom izvještaju vidjeli smo kako nakon svakog dana dobivamo potvrdu da je ono što je Bog stvorio dobro, a nakon čovjeka i veoma dobro. U drugom izvještu prvi put imamo priliku vidjeti da ono što je Bog stvorio nije sasvim dobro, odnosno da nešto nedostaje. Čovjeku je potrebna pomoć kao što je on. To ne može biti nikakva vrsta životinje jer, kao što smo ranije spomenuli, ovdje se ne misli na fizičku pomoć koju čovjeku treba, nego na osobu koja će upotpuniti Božju sliku, osobu koja će biti jednaka njemu. Tek u ovome dijelu pisac razdvaja spolnost prvog čovjeka, odnosno određuje ga kao muškarca. Stoga slijedi drugi dio stvaranja čovjeka u kojem Bog stvara ženu od muškarčeve strane. Time jahvistički pisac želi naglasiti jednakost muškarca i žene koji su stvoreni iz iste materije: oni su jednake vrijednosti i dostojanstva, dok je spolnost jedino što ih razlikuje, a pomoću koje tvore savršenu zajednicu iz koje

¹⁴⁸ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 43.

proizlazi temelj sakramenta braka.¹⁴⁹ Još jedna novina u drugom izvještaju u odnosu na prvu je samoća koju je čovjek osjetio. On je društveno biće koje je žudjelo za drugim čovjekom, za zajedništvom. Stoga samoću ne treba promatrati kao posljedicu grijeha jer je ona postojala i prije budući da je čovjek stvoren kako bi bio u odnosu s drugim ljudima, odnosno s drugim čovjekom.¹⁵⁰

4.3. Nazivi i slike Boga

Već smo nekoliko puta spomenuli imena koje su pisci ovih izvještaja koristili za Boga. Svećenički pisac koristio je ime Elohim, a Jahvist Jahve – Elohim. Elohim se tumačio kao „moć“, no izraelski pojam radije bi bio „svet“ pa tako možemo reći da ovo ime označava nekoga tko je potpuno drugačiji od ostalih. To je bitno za napomenuti kako bi se Bog jasno odvojio od ljudi i ostalih bića zato što se bitno razlikuje od njih. Ovakvim imenom, nešto ili nekoga izdiže se iznad zemaljskog i ljudskog postojanja te ga stavlja na jednu potpuno novu i drugačiju razinu koju najčešće nazivamo nadljudskom. To izdizanje nije slučajno zato što ono mora sadržavati nešto po čemu se izdvaja od uobičajenoga, poput snage ili veličine.¹⁵¹ „Kad Biblija naziva Jahvu Elom ili Elohimom, ona ga nužno uzdiže i iznad tog nadljudskog svijeta na razinu koja pripada jedino njemu.“¹⁵²

Jahve je ime koje je koristio jahvistički pisac, a već smo spomenuli kako je na hebrejskom jeziku ime napisamo u obliku četiri suglasnika YHWH i samoglasnika od riječi *'adōnāy* što znači gospodar. Ime Adonai Židovi su počeli koristiti iz pretjeranog poštovanja, malo prije pojave kršćanstva. Jahve u hebrejskoj Bibliji sadrži riječi *'ehyeh 'āšer 'ehyeh* koje Vulgata, odnosno prijevod Biblije na latinski jezik prevodi „Ja sam koji jesam“. Ove riječi napisane su u prvom licu, dok su neki smatrali da je njihov izvor u trećem licu koji bi glasio *yahweh 'āšer yahweh*. Stručnjaci smatraju da su riječi *'ehyeh* i *yahweh* povezane s glagolom *hāvāh*, odnosno arhaičkim oblikom glagola „biti“. Ako prihvatimo tumačenje prijevoda Vulgate i njoj sličnih, egzistencija je ona koja je najviše naglašena te možemo reći da je Jahve zaista onaj koji jest, Elohim, tj. Bog. Postoje još mnoga etimološka tumačenja ovog imena, no ona ne moraju biti sasvim točna budući da ne možemo znati jesu li Hebreji to ime dobro razumjeli. Ono što je bitno jest da se ime

¹⁴⁹ Usp. Božo LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života. Biblijske teme vezane uz egzistenciju suvremenoga čovjeka*, str. 159-160.

¹⁵⁰ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 36.

¹⁵¹ Usp. Raymond E. BROWN i dr., *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, str. 148.

¹⁵² Isto.

Jahve za Boga u Bibliji koristi puno više od ostalih – ono je prihvaćeno kao izraelsko ime za Boga te upućuje na Boga koji je u savezu s izraelskim narodom. Dakle, Bog je ime Jahve objavio Mojsiju na Sinaju što čitamo u Izl 3,13-15. Taj dio pripisan je elohističkoj predaji, tj. izvoru, no, u Izl 6,3, koji pripada svećeničkom izvoru, čitamo kako patrijarsi nisu znali za ovo ime. S druge strane, jahvistička predaja koristi ime Jahve još od drugog izvještaja o stvaranju u Knjizi Postanka, no to ne trebamo gledati kao suprotnost u odnosu na svećenički i elohistički izvor, nego to možemo pripisati manjku svijesti o toj tradiciji. Objašnjavajući značenje imena Jahve, možemo zaključiti da je objava ovog imena Izraelu označavala njegovu dublju i osobniju objavu, odnosno stvarnost.¹⁵³ „Izrael poznaje svoga Boga pod tim imenu, i nije potrebna daljnja definicija i klasifikacija. Po tom imenu on je proklamiran kao osobno božansko biće koje se je objavilo Izraelu, koje se dokazalo spasonosnim činima Exodusa te uspostavilo saveznički odnos s narodom koji je stvorio.“¹⁵⁴

Uz Božja imena, primjećujemo i određene slike Boga koje se mijenjaju kada govorimo o prvom i drugom izvještaju o stvaranju. U prvom izvještaju Boga vidimo kao Stvoritelja. On stvara riječju – sve što izgovori tako se i stvori. Potrudio se da svijet koji stvara uredi do najmanjeg detalja, da bude savršen. Na kraju ga je okrunio stvaranjem čovjeka i sve zajedno blagoslovio. On je nevidljivi Bog koji djeluje iznad stvorenog svijeta te ga ne možemo „vidjeti“ u svijetu koji je stvorio. To upućuje i na to da je Bog transcendentan, izvan svijeta te je daleko od bilo kakvog antropomorfizma. S druge strane, u drugom izvještaju Božje sliku potpuno su drugačije, štoviše suprotne. U njemu je Bog antropomorfan – prikazan je kao lončar koji oblikuje posude od gline. Tako poput obrtnika, od zemaljskog praha oblikuje čovjek i udahnuje mu dah života. „U Jahvističkoj je predaji Bog oslikan kao Bog stvaratelj, majstor koji vlastitim rukama postiže ono što je nakanio.“¹⁵⁵ Eden uređuje poput vrtlara. U njemu zasađuje biljke i stabla u kojeg smješta čovjeka. Isto tako, prikazan je kao onaj koji šeće vrtom i razgovara sa svojim stvorenjima te primjećuje promjene koje su se dogodile u čovjeku (Post 3,8).¹⁵⁶

Na ove slike Boga ne treba gledati kao da su u izvještajima dva različita Boga. Prvi ga jednostavno prikazuje na transcendentan, a drugi na antropomorfan način. Moramo imati na umu da su ovo ljudski govori i prikazi Boga kojeg ljudski um ne može u potpunosti

¹⁵³ Usp. *Isto*, str. 149-150.

¹⁵⁴ *Isto*, str. 150.

¹⁵⁵ Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 40.

¹⁵⁶ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta I*, str. 210.

dosegnuti tako da je govor o Božjoj stvarnosti uvijek polovičan i djelomičan. Svaki čovjek može drugačije govoriti o istome Bogu tako da je teško reći da je nečiji govor o Njemu bolji ili ispravniji. Oni su svakako potrebni jer se time slika o Bogu upotpunjuje i time djeluju komplementarno. Svakoj kulturi, vremenu i pojedincu odgovarati će drugačiji govor o Bogu.¹⁵⁷

4.4. Teološka poruka izvještaja o stvaranju

Izvještaje o stvaranju trebamo gledati kao vjerski tekst koji nam prikazuje početak nastanka svijeta, ali i nas samih, a ne kao znanstvene i povijesne činjenice. Ovaj dio Knjige Postanka upućuje na prapovijest čovjeka koja je povezana sa svakim čovjekom danas. Mnoge mezopotamske i babilonske mitove i priče Izrael je preuzimao što se odrazilo i na biblijske tekstove koje su pisci vješto uredili kako bi narodu tog vremena, a i nama danas uz proučavanje tadašnjeg vremena, prenijeli biblijsku i teološku poruku. Sve ono što smo imali prilike vidjeti u izvještajima, biblijski su pisci prenijeli i usmjerili prema iskustvu i razumijevanju. To znači da je svaki čovjek uvijek usmjeren na svoj početak kada radi na svojoj izgradnji kao i izgradnji svijeta oko sebe. Ono što čovjeka u njegovoj izgradnji ometa i ugrožava su prirodne nepogode poput potopa, ali i zlo i grijeh te smrt kao kraj njegovog zemaljskog života. Kada govorimo o grijehu, on nije proizašao iz povijesti izraelskog naroda. On je samo rezultat mogućnosti koju je Bog darovao čovjeku – slobodnu volju kojom čovjek sam odlučuje u kojem pravcu želi ići i na koja će pitanja pozitivno, a na koja negativno odgovoriti. Sloboda se od samih početaka svijeta vezala uz odgovornost što danas svaki čovjek u svojoj unutrašnjosti osjeti kada dođe do trenutka odluke. Moramo također obratiti pozornost i na različite predaje koje se nalaze u izvještajima. U tekstu svećeničkog pisca nemamo tumačenje kako je došlo do nereda u skladnom svijetu. Danas taj uzrok pronalazimo kod jahvističkog pisca koji ne prikazuje samo svijet pun ljubavi, mira i dobrote, nego i zla, patnje i smrti.¹⁵⁸ Zlo nije od Boga, nego je ušlo u svijet zajedno s čovjekom kada je postao svjesno, slobodno i razumno biće. Pitanje zla u svijetu predmet je rasprave mnogih, a na koje Biblija ne daje konkretan odgovor. Ono što je sigurno jest da Bog nikada nije htio zlo.¹⁵⁹

Jahvistički pisac želi reći da se Bog i danas odnosi prema čovjeku kako se odnosio prema prvim ljudima i izraelskom narodu. Bog je čovjeku dao slobodu koju je on

¹⁵⁷ Usp. *Isto*.

¹⁵⁸ Usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, str. 114-115.

¹⁵⁹ Usp. Ladislav NEMET, *Teologija stvaranja*, str. 39.

zloupotrijebio, okrenuvši se protiv njega praveći sebi idole. Tako je bilo i na početku, a tako je i danas. Bog je čovjeku darovao zemlju, a on je samo trebao slušati Njegovu riječ. Napravio je suprotno i pao u grijeh, ali Bog ga i dalje ne napušta, nego ostaje zajedno s njim. Zaključak ovih dvaju izvještaja govori nam da je Bog stvorio svijet koji pripada Njemu, a koji je darovao čovjeku iz neizmjerne ljubavi prema njemu. Čovjek je zemljom trebao upravljati onako kako je Bog želio, no unošenjem nereda, čovjek stvara svijet kakav Bog nije imao namjeru stvoriti.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, str. 116.

Zaključak

Na temelju svega izrečenog, možemo zaključiti da je djelo Božjeg stvaranja svijeta i čovjeka važno za shvaćanje Božjeg nauma. Mitovi koje smo spomenuli postavili su svojevrsan stil kojim će svećenički i jahvistički pisci predstaviti i prikazati Božje stvaranje svijeta. Oni također sadrže stvaranje svijeta koje se u pojedinim elementima preklapaju sa stvaranjem u Postanku, ali i događaje koje će uslijediti nakon stvaranja u Bibliji, a to je potop kojeg pronalazimo i u Atrahazisu i epu o Gilgamešu. Pisci izvještaja s namjerom preuzimaju ovaj mitski govor o stvaranju te ga prilagođavaju kako bi ih ljudi njihova vremena razumjeli. Detaljnom analizom izvještaja zaključujemo da je Bog želio stvoriti savršen svijet: da u njemu sve bude idilično, da na zemlji ničega ne nedostaje, da svako biće ima svoju vrstu hrane, da životinje i ljudi budu u zajedništvu. Čovjeku je podario puno više budući da je želio stvoriti biće koje će biti Njegova slika u svijetu, s kojim će komunicirati i imati blizak odnos. Dar gospodarenja nad zemljom i nižim stvorenjima uključivao je nenasilan pristup i djelovanje za njihovu dobrobit. Takvu smo sliku dobili u prvom izvještaju. Drugi izvještaj ne nalaže ništa drugačije, nego svoje rečenice najviše posvećuje čovjeku i njegovom životu na zemlji o kojoj će se kao pravi gospodar dobro brinuti. Iako nam Biblija donosi dva izvještaja o stvaranju, vidjeli smo da se oni zapravo nadopunjuju tako tvoreći zapravo samo jedan izvještaj u kojem pisci iz svog položaja pripovijedaju o tome kako je Bog stvorio svijet – prvi je usmjeren prema opisivanju svijeta i čovjeka po danima stvaranja, a drugi prema detaljnijem opisu čovjeka i njegove neposredne blizine.

Uz ključne sličnosti ovih izvještaja, analizirali smo i njihove razlike. U odnosu na prvi izvještaj, u drugom je čovjek imao priliku zajedno s Bogom urediti svijet – zajedno s Bogom sve staviti u potpuni sklad. To je postigao, ali mu je uz sve što je imao još uvijek nešto nedostajalo. To nije bilo čudno s obzirom da dvoje tvore potpunu Božju sliku u svijetu te zbog toga Bog čovjeku daruje još nekoga, ženu, koja će ga osloboditi samoće i kojoj će moći pružiti ljubav kao što ju Bog pruža čovjeku. No, razlika u odnosu na prvi izvještaj jest Božja odluka da čovjeku podari još nešto – slobodnu volju kojom će uvijek moći birati što želi činiti. Iako je to bio dar, za čovjeka je to bila kušnja kojoj je podlegao.

Govor o besmrtnosti, odnosno smrtnosti nije primarna tema ovih izvještaja. Oni sadrže pojedinosti o tome kako je došlo do stvaranja svijeta i čovjeka i na koji je način Bog uredio svijet te koji je bio njegov naum i cilj za čovjeka u tom savršeno uređenom svijetu. Isto tako, grijeh također nije dio izvještaja o stvaranju u strogom smislu, no spominjajući stablo života i stablo spoznaje dobra i zla te zapovijedi o zabrani posezanja za plodovima

stabla spoznaje dobra i zla, nagoviješteno je što će se dogoditi u nastavku – iskorištavanje Božjeg dara slobode i upadanje u grijeh. U pripovijedanju o Edenskom vrtu nalazi se trenutak u kojem će se čovjek udaljiti od Boga budući da neće poslušati njegovu zapovijed te je na taj način slobodnom voljom odlučio o nastavku svoje sudbine. Dakle, ta je odluka čovjeka stavila u negativan odnos s Bogom i usmjerila ga na put smrtnosti. Da je čovjek poslušao Božju zapovijed, On bi ostvario svoj prvotni plan i čovjeku podario besmrtnost. No, s obzirom da je postupio suprotno, možemo zaključiti da čovjek ne može postići puninu ni vječni život čineći bilo što drugo od onoga što Bog nalaže.¹⁶¹ To nam treba biti pokazatelj da puninu zajedništva s Bogom možemo ostvariti isključivo vršenjem Božje volje. Takav način ophođenja prema stvarima i životu općenito u čovjeku može izazvati osjećaj tereta i obaveze, no trebamo imati na umu da je sve ono što Bog čovjeku govori i poručuje dobro, budući da je sam Bog najviše i najveće dobro. To znači da svaka Božja zapovijed donosi ono najbolje i najispravnije za čovjeka jer ga je Bog stvorio iz neizmjerne ljubavi, a ljubav isključuje svaku vrstu loše i negativne namjere prema drugome.

Iako je čovjek pogriješio, Bog od njega ne odustaje te mu i dalje nudi i obećava vječni život. U Novom zavjetu čitamo da je Bog toliko ljubio svijet „da mu je dao svoga Sina Jedinorođenca da nijedan koji u njega vjeruje ne propadne, nego da ima život vječni“ (Iv 3,16). Zaključno, jedino se vršenjem Božje volje možemo nadati vječnom životu u kojem ćemo zauvijek biti u zajedništvu s Bogom, a to je bio Njegov plan od trenutka kada je odlučio stvoriti čovjeka.

¹⁶¹ Usp. Anto POPOVIĆ, Stvaranje čovjeka i izgon iz zemaljskog raja (Post 2,4 – 3,24). Starije (dijakronijsko) i novije (sinkronijsko) tumačenje biblijskog teksta, str. 112-113.

Izvori i literatura

1. Izvori

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija „Gaudium et spes“ o Crkvi u suvremenom svijetu, (7. XII 1965.), br. 62, u: Dokumenti, Zagreb, 1998.

GRUBIŠIĆ Silvije – FILIBERT Gass – SOVIĆ Antun (prev.), *Biblija – Stari zavjet I.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, Katekizam Katoličke Crkve (KKC), Zagreb, 2016.

PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, „Što je čovjek?“ (Ps 8,5) *Putovanje kroz biblijsku antropologiju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022.

REBIĆ Adalbert – FUČAK Jerko – DUDA Bonaventura (prir.), *Jeruzalemska Biblija*, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz “La Bible de Jérusalem”, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2023.

2. Literatura

a) Leksikoni, rječnici

GRABNER-HAIDER Anton (prir.), *Praktični biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

RAHNER Karl – VORGRIMLER Herbert, *Teološki rječnik*, Forum bogoslova, Đakovo, 1992.

b) Knjige i članci

ARENHOEVEL Diego, *Mali komentari Biblije, Stari zavjet i prapovijest*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

BARČIĆ Berard, Biljni svijet Biblije, u: *Crkva u svijetu*, 24 (1989.) 2, 157 – 164.

BROWN Raymond E. i dr., *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

BRUEGGEMANN Walter, *Genesis: Interpretation: A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, John Knox Press, Atlanta, 1982.

COATS George W., *Genesis: With an Introduction to Narrative Literature (The Forms of the Old Testament Literature)*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1983.

ČATIĆ Ivica, Načinimo čovjeka... (Post 1,26) Antropološki naglasci u Post 1,1 – 2,4a, u: *Diacovensia: teološki prilozi*, 19 (2011.) 2, 171 – 213.

- DALLEY Stephanie, *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*, Oxford University Press, Oxford, 1989.
- DAY John, *From Creation to Babel: Studies in Genesis 1-11*, Bloomsbury UK, London, 2014.
- FUŽINATO Silvana, Čovjek – biće odnosa (Post 2,4b-25), u: *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 2, 315 – 338.
- GREGOR Željko, Rječnik stvaranja iz Postanka 1-3 u Petoknjižju i u drugim antičkim zapisima o stvaranju, u: *Biblijski pogledi*, 20 (2012.) 1-2, 23 – 40.
- GRGIĆ Miljenka, Životinje – Božje blago, a ne hrana ljudi. Zoologija u Post 1 i njezini imperativi, *Crkva u svijetu*, 54 (2019.) 3, 315 – 340.
- KANG Jihoon, KIM Su Jung, A Study on the Analysis of the Interrelationship between the Epic of Gilgamesh and the Bible Using Text Mining: Focusing on the Episode of the Great Flood, u: *Jahr: Europski časopis za bioetiku*, 13 (2022.) 2, 371 – 392.
- KUŠAR Stjepan, Muško i žensko stvori ih (Post 1, 27), u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 45 (1990.) 6, 461 – 465.
- LAWRENCE Paul, *Atlas biblijske povijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.
- LOUTH Andrew, *Genesis 1-11* (Ancient Christian Commentary on Scripture: Old Testament, I), IVP Academic, Illinois, 2001.
- LUJIĆ Božo, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014.
- LUJIĆ Božo, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života. Biblijske teme vezane uz egzistenciju suvremenoga čovjeka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.
- MC KEOWN James, *Genesis*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Cambridge, 2008.
- MRAKOVČIĆ Božidar, *Biblijska pitanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.
- NEMET Ladislav, *Teologija stvaranja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.
- PAVLIĆ Richard, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, u: *Riječki teološki časopis*, 44 (2014.) 2, 321 – 338.
- PINTO Juan D., The Sacrificed God and Man's Creation: Nonaggressive Violence in the Mesopotamian Atrahasis, u: *Studia Antiqua*, 13 (2014.) 2, 14 – 25.
- POPOVIĆ Anto, Početak opisa stvaranja u Knjizi Postanka 1, 1 – 2. Egzegetsko-teološka i sintakсна analiza Post 1,1-2, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 3, 627 – 664.
- POPOVIĆ Anto, *Torah - Pentateuh - Petoknjižje. Uvod u knjige Staroga zavjeta 1*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.

POPOVIĆ Anto, Stvaranje čovjeka i izgon iz zemaljskog raja (Post 2,4 – 3,24). Starije (dijakronijsko) i novije (sinkronijsko) tumačenje biblijskog teksta, u: *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 1, 91 – 113.

REBIĆ Adalbert, *Biblijska prapovijest*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970.

REBIĆ Adalbert, *Središnje teme Staroga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

REBIĆ Adalbert, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

SPEISER Ephraim A., *Genesis*, Doubleday & Company, Garden City, 1982.

TOMIĆ Celestin, *Prapovijest spasenja*, Provincijalat hrvatskih franjevačkih konventualaca, Zagreb, 1977.

VOLAREVIĆ Marijo, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene. Biblijsko-teološko-antropološka promišljanja Ivana Pavla II., u: *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 4, 859 – 876.

WENHAM Gordon, *Word Biblical Commentary, Vol. 1: Genesis 1-15*, Word Books, Dallas, 1987.

c) Elektronički izvor

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elhuXA%3D%3D

(30.11.2023.).